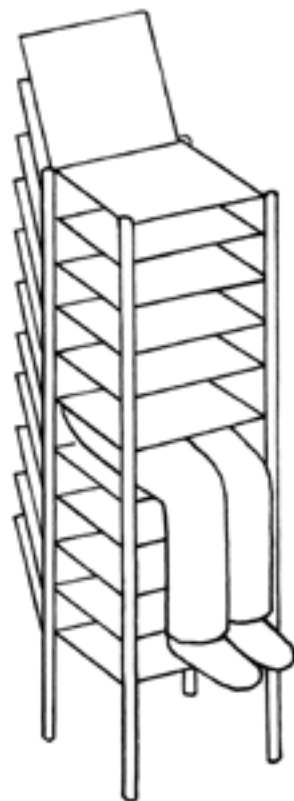

INHOUDSOPGAVE

- 3 TEN GELEIDE**
- 4 ACHTERGROND**
'We doen het niet voor het geld'
- 7 UITGELICHT**
Hoe staat het cultuurbeleid er financieel voor?
- 9 INTERVIEW**
Johan Dorrestein
'Niemand zit op kunst en cultuur te wachten'
- 10 OPINIE**
Rob Docter
Nieuwe impuls voor architectuurbeleid gewenst
- 11 DESGEVRAAGD**
Beeldende kunst: meer voor minder?
- 13 OPINIE**
Joost Dekkers
De grenzeloze potentie van Nederlandse animatie
- 14 OPINIE**
Paul Kuypers
Terreinverkenning van Plasterks beleidsuniversum
- 17 VERENIGING**
De toren van Babel
Het multiculturele theater in Nederland
- 18 Beleidsagenda**
- 20 VERENIGING**
Investeringen nodig om eigen inkomsten cultuursector te vergroten
Verslag Uitmarktdebat 2007

- 23 JURIDISCH**
Gratis is niet goedkoop: BTW-gevolgen per 1 januari 2007
- 26 COLUMN**
Lotte van den Berg
Het Mogelijk Onmogelijke
- 28 Verenigingsinformatie**

TEN GELEIDE

"We hebben niet alleen last van het beleid omdat het ons bewegingsvrijheid ontnemt, we hebben last van het beleid omdat het ons denken beïnvloedt. We moeten blijven dromen van het onmogelijke en dit durven presenteren nog voordat er oplossingen zijn gevonden."

Dat is de waarschuwing van Lotte van den Berg in het essay dat ze schreef als winnaar van de Marie Kleine-Gartman Pen. Doe geen concessies aan je artistieke opdracht. Het beleid is er voor de kunst en het is aan de kunstenaar om die plek ook op te eisen. Dat is moeilijk in een tijd waarin artistieke kwaliteit niet meer als vanzelfsprekend het hoofdcriterium is bij de beoordeling van het culturele aanbod.

Eind augustus zond Kunsten '92 een brief aan de Tweede Kamer met het verzoek besluitvorming over het nieuwe cultuurbeleid uit te stellen tot na Prinsjesdag. De uitgangspunten van Plasterks nota *Kunst van Leven* waren in brede kring goed ontvangen, maar de uitwerking was nog veel te vaag. Over de taakstelling en de intensivering voor cultuur en media is op dit moment nog steeds veel onduidelijk, zie het artikel over de begroting voor 2008. Een van de weinige 'zekerheden' tot op heden is een bezuiniging van 10 miljoen op de cultuurproducerende instellingen. Ook de concretisering van de nieuwe subsidiestructuur, inclusief de bijbehorende budgetten, werd lang vooruitgeschoven. Alsof er een huis werd gebouwd zonder bouwtekening. De Tweede Kamer heeft daarom meer inzicht gevraagd m.b.t. de inrichting van het nieuwe stelsel en de verdeling van budgetten vóórdat de regelingen ingaan. Over de regelingen en budgetten voor de basisinfrastructuur en vierjarige subsidies bij het Fonds voor de Podiumkunsten+ heeft Plasterk inmiddels duidelijkheid gegeven. Het is echter belangrijk dat de Kamer een vinger aan de pols blijft houden, niet alleen omdat de middelen niet in verhouding staan tot de ambities, maar ook omdat de gevolgen van de nieuwe regelingen voor het culturele veld nu niet te overzien zijn. Daar waarschuwt ook de Raad voor Cultuur voor.

Het is eveneens afwachten hoe flexibel de nieuwe subsidiesystematiek straks nog is: de verdeling van instellingen over het land mag geen invuloefening worden. Voor de inhoudelijke ontwikkeling van kunst en cultuur moeten instellingen bij de fondsen en in de basisinfrastructuur ook in de toekomst in samenhang

kunnen worden beoordeeld. Het is de vraag of dat straks nog mogelijk is.

Bovendien zijn de gevolgen van leidende motto's als: 'geen top zonder brede basis', 'meer voor minder' en 'verzakelijking' nog niet duidelijk, omdat de criteria en beoordelingsprocedures niet zijn uitgewerkt. "Als zij mij kunnen uitleggen wat ze met zakelijk bedoelen, leg ik mij graag langs die meetlat", zegt Koos Terpstra van het NNT. Uit een rondgang langs theaters, gezelschappen en musea blijkt dat de inventiviteit van culturele ondernemers niet moet worden onderschat, maar dat de subsidie wel in balans moet zijn met de eigen verdiensten.

Vooraf bij 'meer voor minder' wringt het gebrek aan definitie en beoogde doelen. Culturele instellingen teren al jaren in op hun budgetten wegens onvoldoende of geen compensatie van gestegen kosten. Zowel de Raad voor Cultuur als het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ hebben gepleit voor meer middelen bij de invoering van de nieuwe structuur. Als die middelen er niet komen, zal 'meer voor minder' grote gevolgen hebben voor het culturele landschap, want dan moeten er veel 'scherpe keuzes' gemaakt gaan worden. Op welke gronden interessante, kwalitatief hoogwaardige initiatieven dan afgewezen gaan worden, is nog onduidelijk. En dan is het nog maar de vraag of deze hang naar meer grootschaligheid wel past bij de Nederlandse traditie met haar vele kleinschalige initiatieven. Johan Dorrestein van het Nederlands Blazers Ensemble: "De ensemblecultuur had zich zonder het bestaande subsidiesysteem niet kunnen ontwikkelen."

Medy van der Laan koos er bij de vorige bezuinigingsronde voor de cultuurproducerende instellingen te ontzien, mede omdat de tekorten daar in de loop der jaren al waren opgelopen. In het kader van het cultuurprofijtbeginself bezuinigt de minister juist expliciet op de cultuurproducerende instellingen. De investering van 15 miljoen die hij daar tegenover stelt, staat nog niet op de cultuurbegroting. Het is aan de Commissie Cultuurprofijt om met voorstellen te komen die 'het profijt van de cultuur versterken', maar de commissie heeft ook al gewezen op de problemen die ontstaan als autonome kostenstijgingen niet worden gecompenseerd en instellingen te weinig armslag zullen hebben om aan de eisen van deze tijd te voldoen. De ambities van de minister deugen. Nu nog de nuances en de middelen.

Marianne Versteegh
Algemeen secretaris Kunsten '92

ACHTERGROND

We doen het niet voor het geld

De kunstwereld moet zakelijker worden, vindt de overheid. De mogelijkheden om door verzakelijking een besparing van 10 miljoen euro per jaar te realiseren worden op dit moment in opdracht van OCW onderzocht door de Commissie Sanders. Maar is de kunstwereld niet al veel zakelijker ingesteld dan de overheid vermoedt? Kunsten '92 praatte daarover met vier vertegenwoordigers uit de kunsten. "Als iemand mij het gouden idee aanreikt, dan voer ik dat meteen in."

"Ik word soms zo moe van dat gelul in de ruimte", verzucht Koos Terpstra, directeur van het Noord Nederlands Toneel. "Het vragen om meer zakelijkheid suggereert dat we in de kunstwereld maar wat doen. Terwijl we hier dag en nacht bezig zijn om de zalen vol te krijgen." Hij heeft gelijk, blijkt bij een rondgang langs verschillende culturele instellingen. Op veel plekken in de kunstensector wordt al heel lang heel hard gewerkt aan een efficiëntere bedrijfsvoering, een betere marketing en nieuwe manieren om eigen inkomsten te verwerven.

Bij sommige instellingen was dat ooit wel eens anders. Zo herinnert Bart van Mossel, directeur van de Leidse Schouwburg, zich nog goed hoe de zaken ervoor stonden toen hij directeur werd. "Het was allemaal weinig zakelijk. Er was een sfeer van: ach, waarom zouden we geld verdienen als het toch wordt afgeroomd door de gemeente."

Sinds hij directeur is heeft Van Mossel samen met zijn hoofd marketing geprobeerd stukje bij beetje de onnodige overheadkosten terug te dringen, terwijl de service naar de theaterbezoeker voorop blijft staan. Een geslaagd voorbeeld daarvan vindt Van Mossel de zogenaamde portemonneeloze pauze. Gasten betalen een kleine meerprijs bovenop hun kaartje, maar dan zijn de drankjes in de pauze 'gratis'. Niet alleen levert dat een besparing op, omdat de appelsap

en de jus d'orange van te voren kunnen worden klaargezet (en dus niet uit kleine flesjes hoeven te komen), de wachttijd bij het buffet wordt ook een stuk korter. Met minder ergernis bij de gasten tot gevolg. Ook wil de Leidse Schouwburg in de toekomst meer kaartjes via internet verkopen. Dat is een besparing (want de kassa hoeft minder lang open te zijn), en mensen kunnen voortaan 24 uur per dag kaartjes bestellen.

Communicerende vaten

Waar volgens Pierre Ballings, directeur van Paradiso, in de podiumkunsten nog veel te winnen valt, is als het aanbod en de vraag beter op elkaar aan zouden sluiten. "Een systeem maakt immers pas geld als de afzet geregeld is. Marktverkenning en de ontwikkeling van een nieuw artistiek product zouden hand in hand moeten gaan. Dat betekent ook dat er niet allerlei reisverplichtingen moeten zijn als daar nauwelijks publieke belangstelling tegenover staat." Voor dat probleem hebben ze bij het NNT een oplossing. De voorstellingen gaan alleen op tournee als ze succesvol bleken in het eigen theater in Groningen. "Het is achterlijk dat je vijftig keer een voorstelling verkoopt die je nog moet gaan maken. Je koopt toch ook geen magnetron die je nog niet hebt gezien?"

Een andere manier om meer afzet te creëren voor zijn voorstelling zou zijn om langer achter elkaar op een plek te spelen. "Maar de schouwburguren zitten al vol, dus kan ik geen series spelen. Maar dat kun je die schouwburguren natuurlijk ook niet kwalijk nemen." De Leidse Schouwburg is inderdaad nogal volgeprogrammeerd: er wordt tegen de 250 keer per jaar een voorstelling gespeeld. Natuurlijk niet alleen door gesubsidieerde gezelschappen. "We zijn een theater van en voor de stad, dus ik vind dat je voor iedereen in Leiden iets te bieden moeten hebben. En we weten inderdaad precies waar iedereen naar toe wil. Cabaret en musical zijn de grote trekkers." Zo kwamen voor één voorstelling van cabaretier Najib Amhali 8700 (!) aanvragen binnen, terwijl de schouwburg hooguit 526 toeschouwers kwijt kan.

Volgens Van Mossel zijn succesvolle en meer risicovolle voorstellingen communicerende vaten binnen de programmering. Het een kan niet zonder het ander: zonder commercieel succes kan hij geen voorstellingen programmeren waar minder vraag naar is. Natuurlijk zou hij alleen cabaret kunnen programmeren ("we kunnen het ons makkelijk maken en lekker achter-

over leunen") maar daar is zijn kunstinstelling niet voor. Wat niet wegneemt dat je goed in de gaten houdt wat het publiek wil. En dat je je zaakjes op orde hebt. "Want wij zijn ook een bedrijf en een bedrijf moet je zo goed mogelijk exploiteren. Met dien verstande dat kwaliteit, vernieuwend aanbod, sfeer en gastheerschap daar nooit onder mogen lijden."

Houd je klanten in het oog

Dat je goed nadenkt over wie je publiek is en wat het wil, geldt niet alleen voor schouwburguren en theatergezelschappen. Marjan Scharloo, directeur van Teylers Museum in Haarlem, is het met Ballings eens dat marktverkenning en productontwikkeling hand in hand gaan. "We bedenken daarom al in een vroeg stadium op welke bezoekers we een nieuwe tentoonstelling gaan richten", vertelt ze. "Je kunt een museaal verhaal namelijk op honderd manieren vertellen. Je kunt het verschillende groepen dus ook op verschillende manieren aanbieden." Het nadenken over het publiek is voor Teylers extra belangrijk omdat het museum zowel een natuurwetenschappelijke collectie als een kunstcollectie bezit. Een van te voren scherp gedefinieerde omschrijving van je doelgroep levert niet alleen goede resultaten op qua bezoekersaantallen. Het maakt het ook nog eens makkelijker partners te overtuigen om mee te doen aan een tentoonstelling, zoals op dit moment de Vogelbescherming bij de tentoonstelling *Vogels van formaat*. En dat werkt. Scharloo: "Daardoor wordt de tentoonstelling beter en trekken we nieuwe publieksgroepen. Voor de subsidie die we krijgen, trekken we disproportioneel veel publiek."

"Wij weten ook precies wie ons publiek is en waar ze zitten", zegt Pierre Ballings. "Daar heb ik geen publieksonderzoek voor nodig, dat is een kwestie van goed kijken." Het poppodium laat vervolgens geen circuit onbenut om zijn kaartjes te verkopen. "Dat kan gaan om fanclubs, maar net zo goed om de Zwarte Markt in Beverwijk. In ieder geval willen we met dat kaartje zo dicht mogelijk bij het publiek komen." Ballings koopt de bands uit op basis van een verwacht bezoekersaantal. Als hij die kaartjes dus niet verkoopt, loopt hij verlies. "Bovendien vinden bands het natuurlijk niet leuk om voor een lege zaal te spelen. Als je je kaartjes niet goed verkoopt, komen ze de volgende keer wellicht niet meer."

Bands hebben vaak een publiek dat speciaal voor hen naar het poppodium komt. Theater-

gezelschappen zijn voor het publiek helaas minder herkenbaar. Dat heeft vooral met de korte speelperioden op tournees te maken. "Als jij twee keer per jaar in Zwolle staat, weten ze daarna echt niet meer wie je bent." Daarom hebben Terpstra en zijn zakelijk leider keihard gewerkt om van het NNT een sterk merk te maken. Zo werken posters nauwelijks voor de herkenbaarheid van een groep, omdat er steeds andere informatie op staat. Om dat probleem te omzeilen bestaat de helft van een NNT-poster uit het knalrood met witte logo van het gezelschap, waardoor hij van een kilometer afstand als NNT-poster te herkennen is.

Boor de (huwelijks)markt aan

Alle instellingen weten dus precies wie hun publiek is en proberen dat ook te bereiken. Maar kunst is nu eenmaal een moeilijk verkoopbaar product. Toch weten de instellingen naast hun *core-business* ook andere inkomstenbronnen aan te boren om zo net iets meer financiële lucht te hebben. Zowel de Leidse Schouwburg en Teylers verhuren hun zaal voor evenementen. Daarbij is bij de Leidse Schouwburg het verhuren van het gebouw voor huwelijken een product in ontwikkeling. Bart van Mossel ziet naast die extra inkomsten nog een voordeel van de verhuringen. "Mensen die normaal niet zo snel naar de schouwburg zouden gaan, komen op die manier toch het gebouw binnen."

'Bedrijfs-economisch zijn we onzinnig bezig'

Naast inkomsten uit zaalverhuur, verdient Teylers ook geld met het verkopen van foto's van de collectie via internet. Vooral uitgeverijen en tijdschriften weten de afbeeldingen te vinden. "En als je bij ons foto's besteld, heb je ze de volgende dag in huis."

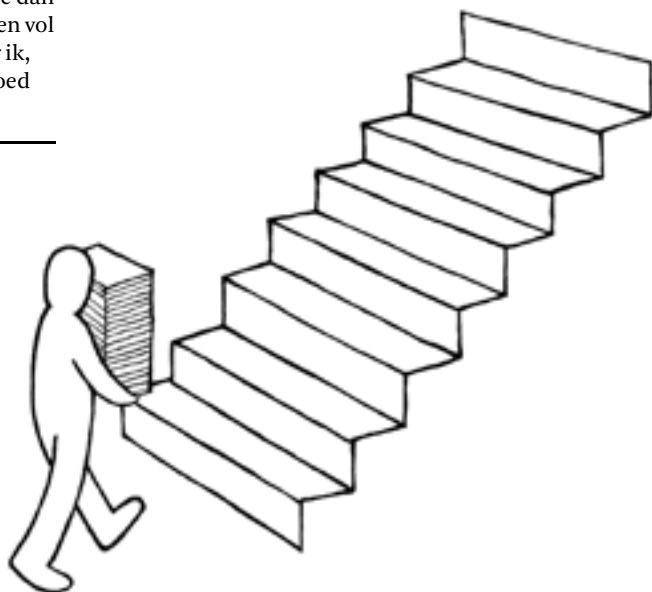
Paradiso heeft weer een totaal andere inkomstenbron: de drank. "Paradiso is de grootste hercaonderneming van Amsterdam. Je zou kun-

nen zeggen dat het publiek de kwaliteit en de breedte van het programma bij elkaar drinkt." Met het extra geld dat de popzaal verdient, kunnen namelijk ook meer risicovolle initiatieven worden geprogrammeerd. "Bedrijfconomisch zijn we dus onzinnig bezig. Als we dat niet zouden doen, zouden we immers allemaal in een dikke auto kunnen rondrijden."

Financiering van het tekort

Maar voor het geld zit Ballings niet in de kunstensector. En dat geldt ook voor de andere directeuren. Ze vinden het ook helemaal geen rare eis dat je je zaken goed op orde hebt. "Je werkt immers met gemeenschapsgeld. Ik vind dat je daar zorgvuldig mee om moet gaan", zegt Van Mossel. De anderen beamen dat. Scharloo: "Je moet dus proberen met minimale middelen het maximale tot stand te brengen." Maar er zit natuurlijk een grens aan de verzakelijking, zeker als de overheid nog aanvullende eisen gaat stellen. Scharloo: "Je kunt instellingen wel dwingen tot gratis toegang voor bepaalde bezoekersgroepen en hogere bezoekerscijfers, maar daar zit natuurlijk voor de instellingen ook weer een prijskaartje aan." Ballings voegt daaraan toe dat de overheid goed cultureel ondernemerschap zou moeten belonen. "Maar subsidiëring is nou eenmaal het financieren van het tekort." Terpstra zou vooral graag willen dat de overheid eens precies formuleert wat ze van hem verwacht: "Als zij mij kunnen uitleggen wat ze met zakelijk bedoelen, leg ik mij graag langs die meetlat. Al zou ik een ton extra verdienen, voor mij is dat heel erg veel geld. Dat kan ik goed gebruiken. Als het ministerie of wie dan ook met een gouden idee komt om die zalen vol te krijgen, dan voer ik het morgen, wat zeg ik, vanavond al in. Ik zou gek zijn als ik een goed idee aan de kant zou gooien."

Robbert van Heuven

UITGELICHT

HOE STAAT HET CULTUURBELEID ER FINANCIËEL VOOR?

In *Kunst van Leven* was aangekondigd dat de op Prinsjesdag gepresenteerde Rijksbegroting meer duidelijkheid zou verschaffen over de intensiveringen en bezuinigingen op cultuur en media. Die duidelijkheid bleef uit op de derde dinsdag van september. Veel blijft 'vaag en voorzichtig', zoals NRC Handelsblad de begroting typeerde, zelfs nu de minister recentelijk regelingen voor de basisinfrastructuur en vierjarige podiumkunsten subsidies, inclusief indicaties van budgetten, naar de Tweede Kamer heeft gestuurd. Wat we wel alvast kunnen concluderen is dat het aandeel cultuur op de Rijksbegroting in 2008 daalt ten opzichte van voorgaande jaren.

In het Regeerakkoord was eerder afgesproken dat er een bedrag oplopend tot 100 miljoen in 2011 structureel in cultuur geïnvesteerd zou worden. Tegelijkertijd is er een taakstelling 'profijtbeginsel cultuur' in opgenomen. Deze korting loopt op van 15 miljoen in 2008 tot 50 miljoen in 2011. Ondanks het feit dat per saldo de uitgaven voor kunst en cultuur toenemen (los van de keuzes en verschuivingen binnen de cultuurbegroting zelf), daalt het aandeel van de post cultuur in de totale Rijksbegroting. Wanneer we de bedragen voor kunst en cultuur uit de begrotingstoelichting afzetten tegen de totale Rijksbegroting dan gaat het om 0,46%. In 2001 ging het bijvoorbeeld nog om 0,52% en ook in 2007 zal het vermoedelijk nog steeds boven het halve procent uitkomen.

Cultuurbegroting 2008-2011 (hoofdpijnen)

Investeringen (100 miljoen):

18 miljoen compensatie taakstelling profijtbeginsel
12 miljoen Nationaal Historisch Museum
15 miljoen versterking culturele sector
55 miljoen overige prioriteiten minister

Bezuinigingen (32 miljoen):

0,8 miljoen afschaffen aankoopregeling BK
10 miljoen korting cultuurproducerende inst.
21,2 miljoen schrappen subsidies

Hoofdpijnen

Hoewel er inderdaad veel vaag en onduidelijk blijft, valt uit de cultuurbegroting 2008 op te maken dat tegenover een investering van 100 miljoen bezuinigingen staan die oplopen tot 32 miljoen in 2011. Deze bezuinigingen worden gedekt uit de voorgenomen afschaffing van de aankoopregeling beeldende kunst (0,8 miljoen), een korting van 10 miljoen op de cultuurproducerende instellingen en het schrappen van 'belastingsubsidies particuliere eigenaren monumentale woonhuizen en enkele overige subsidies' (21,2 miljoen). Allemaal maatregelen die liggen op terreinen waar 'privaat profijt is van kunst'.

Van de 100 miljoen aan investeringen wordt 18 miljoen gebruikt om de bezuiniging in het kader van het profijtbeginsel te verlichten. De 82 miljoen die er aan investeringen overblijft, wordt als volgt verdeeld: 12 miljoen voor het Nationaal Historisch Museum, 15 miljoen voor cultuurnota-instellingen (prioriteit 'een sterke sector') en 55 miljoen voor de overige prioriteiten van de minister: cultuurparticipatie, 'Mooier Nederland' en innovatie.

Uit de regelingen die Plasterk onlangs naar de Kamer zond, blijkt dat er jaarlijks 75 miljoen voor de basisinfrastructuur beschikbaar komt en zo'n 28 miljoen naar het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ voor vierjarige subsidies wordt overgeheveld. Op welke wijze er binnen deze budgetten, met name binnen de basisinfrastructuur, zal worden geïntensiveerd en bezuinigd, is nog niet bekend.

Prioriteiten Plasterk

Voor de bevordering van de participatie komt er in 2009 een Programmafonds Cultuurparticipatie, als vervolg van het Actieplan Cultuurbereik. Daarnaast komt er een programma leesbevordering en onderzoek naar de mogelijkheid van een cultuurkaart voor alle jongeren. Ook wordt de toegang van rijksmusea voor kinderen tot en met twaalf jaar gratis en is het de bedoeling dat ook de andere 440 musea voor deze groep gratis toegankelijk worden. Op welke wijze de musea hiervoor worden gecompenseerd, is onbekend.

Met 'Mooier Nederland' wil het kabinet het cultureel erfgoed versterken, met name de monumentenzorg, cultuurlandschap en archeologie. Het budget voor de BRIM wordt verhoogd voor de restauratie en onderhoud van religieus erfgoed, 'groene' rijksmonumenten (parken en landgoederen) en monumenten uit de wederopbouwperiode. Ook komt er geld voor het herbestemmen en exploiteren van beeldbepalende gebouwen in de veertig krachtwijken en voor de ondersteuning van monumentenzorg op de Antillen. Bij archeologische opgravingen geldt het principe dat de 'verstoorder betaalt'. Er komt een specifieke uitkering voor gemeenten en provincies wanneer deze hierdoor uiteindelijk met excessieve opgravingskosten worden geconfronteerd.

OCW komt in 2008 met een integrale visie op het architectuur-, Belvédère- en ruimtelijk kwaliteitsbeleid als opvolger van het Actieplan Ruimte en Cultuur. In dat jaar zullen de ministeries die bij het Belvédèrebeleid betrokken zijn (LNV, OCW, VROM en V&W) een besluit nemen over de beleidsmatige en financiële invulling ervan na 2009.

Op het gebied van innovatie komt er een opvolger van het lopende programma voor de creatieve industrie. Ook zal geïnvesteerd blijven worden in een landelijke digitale infrastructuur voor de cultuursector en in digitalisering van audiovisuele collecties en archiefstukken, inclusief de ontsluiting ervan en een onderzoeksprogramma naar het gebruik van het digitale culturele aanbod (het project 'Beelden voor de Toekomst').

In de begroting wordt nog eens bevestigd dat de Geldstroom Beeldende Kunst en

Vormgeving met ingang van 2009 wordt gedecentraliseerd naar de veertien gemeenten die nu geld daaruit krijgen en dat het provinciale deel van de geldstroom wordt gecentraliseerd.

Van de totale intensiveringen staat nu 35 miljoen op de cultuurbegroting: 12 miljoen voor het Nationaal Historisch Museum en 23 miljoen voor cultuur en monumenten. Het overige deel van de 'enveloppen' staat gereserveerd bij het Ministerie van Financiën. Aanvullende bedragen zullen per jaar (bij Voorjaarsnota) aan OCW worden overgeheveld, maar geheel zeker is dit niet: 'Als gevolg van de uitwerking van het advies van de commissie Rinnooy Kan wordt bezien of nadere herprioritering binnen de begroting noodzakelijk is.' Hierbij gaat het om het rapport dat adviseert de lerarensalarissen in het onderwijs drastisch op te trekken. Daarvoor zou, bij integrale uitvoering, nog 1,1 miljard gevonden moeten worden.

Media

Aan de mediabegroting wordt eveneens 100 miljoen extra toegevoegd. Vanaf 2008 wordt de rijksomroepbijdrage structureel verhoogd met 50 miljoen per jaar. Dit bedrag is bestemd voor het herstel van de programmering van de landelijke publieke omroep en voor de dekking van de tekorten op hun begroting. Vanaf 2011 is de oploop van deze middelen (nog eens 50 miljoen) op de aanvullende post bij het Ministerie van Financiën gereserveerd. Deze middelen zijn bestemd voor een apart budget voor Nederlands drama, verdere crossmediale programmaontwikkeling, en verdere verbetering van het bereik onder jeugd en jongeren. Zoals het in de begroting geformuleerd is, lijken deze middelen pas vanaf 2011 beschikbaar te komen. In de inmiddels verschenen brief over de publieke omroep staat dit echter anders verwoord. Hierin wordt gesproken over een apart budget voor Nederlands drama, oplopend vanaf 2008 tot 15 miljoen in 2011, als onderdeel van de prestatieovereenkomst met de Raad van Bestuur. Ook blijkt uit deze brief dat het Stimuleringsfonds Culturele Omroepproducties vanaf 2011 2 miljoen extra krijgt voor het bevorderen van samenwerkingsverbanden tussen culturele organisaties en de publieke omroep.

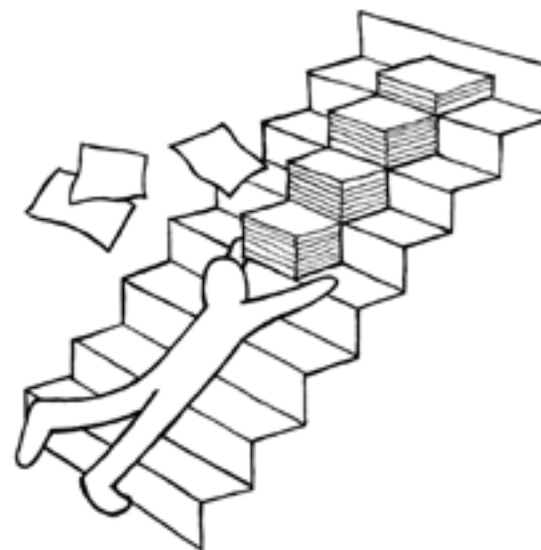
De overheid zelf

De overheid zelf wordt forse bezuinigingen opgelegd. Dat heeft ook gevolgen voor de cultuursector. Volgens de Nota Vernieuwing Rijksdienst is het de bedoeling dat het aantal beleidsambtenaren van de ministeries de komende jaren met 20% afneemt, en het aantal ondersteunende ambtenaren met 25%. De planbureaus, de adviesraden en de inspecties krijgen een bezuiniging van 20% in functies en budget opgelegd. Ook zelfstandige bestuursorganen met meer dan vijftig medewerkers krijgen naast de algemene efficiëncykorting van 5% een bezuinigingstaakstelling van maximaal 5%. Hieronder vallen de NOS (onderdeel publieke omroep) en de Koninklijke Bibliotheek. De cultuurfondsen vallen er in principe niet onder. Behalve bij de NOS wordt de concrete invulling van de opgelegde efficiëncytaakstelling pas in de begroting van 2009 verwerkt.

Conclusie

Ook al omdat nog niet helemaal zeker is of de bedragen die op de begroting van Financiën voor cultuur gereserveerd staan, in volgende jaren worden uitgekeerd, is de balans voor cultuur vooralsnog negatief. Het aandeel cultuur op de Rijksbegroting daalt in 2008 tot minder dan een half procent tot 0,46%. Dus verder weg van het streven naar de 1%.

Dit overzicht werd samengesteld in overleg met Jack Verduyn Lunel, directeur van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag.

INTERVIEW

“Niemand zit op kunst en cultuur te wachten tot het er is”

Alle ensembles voor klassieke en moderne muziek, ook degenen die nu nog een vierjarige subsidie via de cultuurnota krijgen, worden overgeheveld naar het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+. Een motie van de VVD om ook ensembles de mogelijkheid te bieden een aanvraag voor de basisinfrastructuur te doen, haalde het niet. “Een miskennis van de plaats van ensembles in het muziekbestel”, vindt Johan Dorrestein, zakelijk leider van het Nederlands Blazers Ensemble.

Het lijkt erop dat alle ensembles nu definitief naar het fonds worden verwezen.

Ik had het wel verwacht: Plasterk was faliekant tegen de motie. Aan de ene kant snap ik zijn huiver wel: als je eraan begint, dan willen de jazz, pop enzovoort ook. ‘Dan is het einde zoek’, moeten ze bij OCW gedacht hebben. Aan de andere kant geeft de indeling toch wel een beetje de indruk dat Plasterk niet echt beseft heeft van het belang van de Nederlandse ensemblecultuur. De rol van ensembles in het muziekleven is echt groot; ensembles zouden een veel grotere plek in het bestel horen te hebben. Ook het feit dat dit internationaal uniek is en dat veel ensembles over de grens een grote reputatie hebben, wordt niet onderkend. Ik ervaar zijn indeling dan ook als een stap terug. Daarnaast denk ik dat zijn argumentatie - ‘binnen de basisinfrastructuur vallen alleen die instanties die je zou oprichten als ze er niet waren, bijvoorbeeld het Rijksmuseum’ - in de praktijk moeilijk voor kunst en cultuur te hanteren is. Een land dat geen musea heeft, mist ze niet. Dat geldt ook voor ensembles. Niemand zit op kunst en cultuur te wachten tot het er is.

Had het Nederlands Blazers Ensemble in de basisinfrastructuur gewild?

Wij zouden binnen de basisinfrastructuur goed tot ons recht zijn gekomen, vanwege onze functies op het terrein van talentontwikkeling, kunsteducatie en samenwerking met amateurs.

Conservatoria erkennen de groeiende rol van de ensembles in het Nederlandse muziekbestel en zijn steeds meer geïnteresseerd in onze manier van werken en programmeren. Wij spelen hierop in door stage- en meewerkplekken te bieden. Ook het lectoraat over programmeren dat Bart Schneemann aan het Conservatorium van Amsterdam gaat vervullen, onderstreept het belang van de rol van het Nederlands Blazers Ensemble.

Wat zullen de consequenties van 'meer voor minder' voor de ensembles zijn? Dit kan betekenen dat enkele ensembles die nu nog cultuurnotasubsidie krijgen, straks buiten de boot gaan vallen.

Oppervlakkig gezien kan niemand tegen 'meer voor minder' zijn. Het Nederlands Blazers Ensemble wil graag blijven doen wat het nu doet. De productie neemt echter zodanige vormen aan en de vraag ernaar is dermate groot, dat de subsidie in geen verhouding daartoe staat. Dat betekent dat onze musici te karig beloofd worden, ons kantoor *understaffed* is en we vooral almaar bezig zijn geld te zoeken. Zoiets remt je professionele ontwikkeling. Ik ben het ermee eens dat de ensembles substantiële eigen middelen moeten genereren; dit vergroot de betrokkenheid, creativiteit en de bedrijfsmatigheid. Maar er moet wel een balans in zitten.

Daarnaast is ook structureel meer budget nodig voor infrastructurele taken. Wij ontwikkelen ons steeds meer richting productiehuis, maar ook een aantal andere ensembles neemt steeds meer taken op zich. Vooral omdat de vraag ernaar groot is, bijvoorbeeld uit het kunstvakonderwijs. Dit kan gewoon niet meer met hetzelfde budget. Hiervoor zal het fonds een nieuwe subsidievorm moeten ontwikkelen. Ik verwacht van hen een duidelijke keuze voor professionaliteit.

Tegelijkertijd doet 'meer voor minder' onrecht aan de Nederlandse ensemblecultuur. Die cultuur had zich zonder het bestaande subsidiesysteem namelijk niet kunnen ontwikkelen. De ensembles die na ons komen moeten dezelfde kansen krijgen als die wij hebben gehad.

Annemarie Koopman

OPINIE

Nieuwe impuls voor architectuurbeleid gewenst

Rob Docter

'Ik wil het architectuurbeleid met kracht oppakken, vanuit een cultuurpolitieke visie waar in zichtbaarheid, maakbaarheid en positiviteit centraal staan.' Deze quote van minister Plasterk uit *Kunst van Leven* geeft de enthousiaste en ambitieuze toon weer waarmee hij en zijn ambtgenote Cramer van VROM eerder al in de Tweede Kamer een nieuwe architectuurnota hadden aangekondigd. Betekent dit een nieuw begin, na een lange periode van verrommeling van het architectuurbeleid? Of zal het enthousiasme van de beide bewindslieden smoren in goedbedoelde voornemens en gebrek aan middelen?

Aan de inzet van de belangrijkste beleidsadviseur, Rijksbouwmeester Mels Crouwel zal het niet liggen. Hij zal zijn ambtstermijn willen afsluiten met een nota die het bevorderen van goede architectuur en kwaliteitszin bij architecten, opdrachtgevers en consumenten voorstaat en waar de sector weer jaren mee vooruit kan. Ook de instellingen die het architectuurbeleid dragen, staan te trappelen van ongeduld om nieuwe plannen ten uitvoer te kunnen brengen. Voor een daadkrachtig vernieuwd architectuurbeleid zijn veld en beleidsmakers echter gehouden aan een aantal essentiële randvoorwaarden.

In de eerste plaats zullen de architectuurinstellingen zelf de onderlinge taakverdeling tegen het licht moeten houden en met bouwstenen voor een actuele visie op het architectuurbeleid komen. Een en ander in overeenstemming met de suggestie van de Raad voor Cultuur ('zelf-analyse'). De huidige constellatie van architectuurinstellingen zit logisch, complementair en beproefd in elkaar. Wellicht zijn er enkele nadere afspraken nodig over wederzijdse taakafbakening, maar naar het zich laat aanzien voorzien zij ieder nog steeds op eigen wijze in de behoefte. Ook de kleinere instellingen (zoals bijvoorbeeld Archiprix en European) spelen een belangrijke rol. Om de slagvaardigheid en effectiviteit van het geheel niet te ondermijnen,

moet ervoor gezorgd worden dat instellingen die niet tot de basisinfrastructuur behoren hun activiteiten onverkort kunnen continueren.

Daarnaast mag het bij het architectuurbeleid niet alleen maar om een 'Mooier Nederland' gaan. Architectuur zou ook een essentiële rol moeten spelen bij het onderzoeken van de ingrijpende ontwikkelingen op het gebied van migratie, vergrijzing, ecologie en klimaatverandering; de architectuur zou hiervoor nieuwe ruimtelijke strategieën kunnen aandragen. Het ontwikkelen en uitvoeren van een duurzame toekomstvisie vereist samenwerking tussen de onderzoekende en ontwerpende vakgemeenschap en ook tussen opdrachtgevers, beleggers, bestuurders en publiek. Architectuurbeleid zou die samenwerking onverkort moeten stimuleren en mogelijk maken.

Architectuurbeleid draagt eveneens op een bijzondere wijze bij aan de internationale voorhoede- en voorbeeldfunctie die Nederland op het terrein van de architectuur vervult. Niet alleen staat de architectuur zelf internationaal nog steeds in groot aanzien, ook de wijze waarop de overheid in samenwerking met de semi-publieke en private sector actief kwaliteit bevordert is een belangrijk cultureel exportproduct. De internationale uitwisseling van kennis en ervaringen op dit gebied kan nog effectiever worden bevorderd dan de afgelopen jaren het geval is geweest.

Ten slotte is ook daadwerkelijk *commitment* onontbeerlijk (dus ook in budgettaire zin) van de bewindslieden van VROM, V&W, LNV en anderen om de in *Kunst van Leven* verwoorde ambities te verwezenlijken. Om te voorkomen dat de nieuwe architectuurnota het zoveelste welwillende beleidsstuk wordt, moet het handen en voeten krijgen: een opdracht inhouden en de financiële middelen om de uitvoering daarvan mogelijk te maken.

Op deze manier wordt Nederland niet alleen mooier, maar kan het architectuurbeleid dankzij aandacht voor duurzaamheid, sociale samenhang, culturele pluriformiteit én schoonheid de samenleving ook met trots vervullen.

Rob Docter is algemeen directeur van het Berlage Instituut.

DESGEVRAAGD

Beeldende kunst: meer voor minder?

'Één kunstdiscipline lijkt bij uitstek het strijdtonel van de vraag of het subsidiebeleid in Nederland eerder middelmatige dan goede kunst bevordert: de beeldende kunst', aldus minister Plasterk in *Kunst van Leven*. Volgens de Raad voor Cultuur sluit de sector niet goed aan op de markt, is de internationale positie ervan verzwakt en leidt versnippering van subsidies tot gebrek aan slagkracht. Ook de Mondriaan Stichting en het Fonds BKVB pleiten voor een herijking. Plasterk stelt voor bij subsidiëring scherper te kiezen, de wisselwerking tussen aanbod en publiek te versterken, vooral via presentatie-instellingen, en internationalisering te bevorderen. Daarnaast wordt de Geldstroom BKV over de landelijke basisinfrastructuur en stedelijke knooppunten verdeeld en blijkt uit de begroting dat de Kunstkoopregeling wordt wegbezuinigd. Kunsten '92 vroeg een aantal personen uit de beeldende kunstwereld om een reactie.

Angelique Spaninks (MU, presentatie-instelling)

'Er is sprake van versnippering, maar of dat middelmatige kunst oplevert, zou onderzocht moeten worden. 'Meer voor minder' is uitstekend, maar moet dan wel voor het hele land gelden. Het valt me bijvoorbeeld altijd weer op hoe weinig goede kunstenaars van buiten de Randstad op de lijsten van het Fonds BVKB staan. Ook ben ik voor een betere koppeling van kunstenaars aan publiek. Avontuurlijke presentatie-instellingen moeten meer mogelijkheden krijgen voor het maken van coproducties met kunstenaars. Ten slotte, de internationale positie van Nederlandse kunst is niet zo zwak; wat wel beter kan is het tonen van jonge buitenlandse kunstenaars in Nederland zelf.'

Jerome Symons
(beeldend kunstenaar, initiatiefnemer
www.kunstsubsidiedebat.nl)

'Ik deel de analyse van Plasterk niet. Waarom zouden minder subsidies tot een betere beeldende kunst leiden? Dat zou ik wel eens goed onderzocht willen zien. Zijn voorstel is in feite: geef de mooie visjes in het aquarium extra voer en stort de rest in zee. Iedere bioloog weet dat je een grote biotoop nodig hebt voor diversiteit. Het aanbod mede verantwoordelijk stellen voor het falen van de aansluiting met de vraag lijkt mij eveneens een onjuiste redenering. De overheid heeft onvoldoende kennis van de deelmarkten in de beeldende kunsten, dat is een basisvoorwaarde voor verbetering van het beleid.'

Koen Brams
(Jan van Eyck Academie)

'Ik kan me vinden in 'meer voor minder'; het is tijd om nodeloze versnippering tegen te gaan. Het concept van de culturele basisinfrastructuur biedt handvaten om zo'n beleid vorm te geven. De suggestie dat er niet genoeg aan publieksoptimisme wordt gedaan, onderschrijf ik niet. Er is genoeg expertise en het issue staat bovenaan de agenda. De nadruk op internationalisering is een omslag in het (recente) beleid die ik toejuich. Wat bijvoorbeeld moet veranderen, zijn de hoge financiële eisen voor jonge buitenlandse kunstenaars die in Nederland willen werken. Ten slotte is er nood aan een intelligente invulling van het cultuurbeleid dat het Rijk ten aanzien van de regio's moet voeren.'

Michiel van der Kaaij
(Federatie Kunstuitlenen/Artes)

'Positief is dat er duidelijkere keuzen worden gemaakt en het publiek meer dan in het verleden centraal staat. Maar ik ben bang dat die keuzen blijven steken in goede bedoelingen. Voor een kwalitatief hoogstaand kunstenaarsaanbod is ook een kwalitatief hoogstaande vraag nodig, dus een consument die zijn vraag weet te formuleren en die aanwijzingen krijgt waar hij zoeken moet. Het is dus niet genoeg om te denken in termen als 'stedelijke knooppunten', en 'presentatie-instellingen'. Ik pleit voor een tijdelijke, geïntensiverde aandacht voor collectieve promotie van hedendaagse kunst. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van het gegeven dat kijken – lenen/huren – kopen – verzamelen van kunst in één lijn liggen.'

Radek Vana
(kunstenaarsinitiatief De Veemvloer)

'Wat niet goed is, is het huidige subsidiesysteem aanwijzen als 'schuldige'. Subsidies motiveren kunstenaars tot prestatie en competitie, je krijgt ze niet zomaar. Mijn indruk is dat het Nederlandse systeem goede kunst oplevert. 'Meer voor minder' werkt verkeerd uit wanneer er geen verschil tussen de humuslaag en meer gevestigde kunstenaars en instellingen wordt gemaakt. Er moet een gelijk speelveld op verschillende niveaus zijn.

Zonder twijfel is de internationale context van belang, voor mij is het vanzelfsprekend om die te tonen. Maar het meest bepalend voor de internationale respons op Nederlandse kunst zijn activiteiten van kunstenaars zelf, die zou je primair moeten stimuleren.'

Erik Bos
(Nederlandse Galerie Associatie)

'Het beeld dat de Raad schetst, is te somber. Nederlandse kunstenaars zijn bijvoorbeeld internationaal behoorlijk actief. Plasterks voorstellen in *Kunst van Leven* lijken me verder prima. Ik vrees alleen dat hij zich bij het afschaffen van de Kunstkoopregeling niet generaliseert wat deze inhoudt. Als je cultuurparticipatie wilt bevorderen, is een investering van 0,8 miljoen subsidie voor 10,2 miljoen aan verkopen behoorlijk effectief. De regeling geeft mensen net dat zetje om die grote uitgave voor kunst te doen. Inmiddels bestaat 40% van de kopers uit jongeren, waarmee een basis is gelegd voor een toekomstige generatie kunstkopers.'

Jos Wilbrink
(Noord-Brabantse Kunst Stichting)

'Er bestaat geen kant en klare 'markt' voor beeldende kunst, maar je kunt wel als overheid op diverse manieren het draagvlak voor beeldende kunst bevorderen. Nu met de Geldstroom BKV stoppen komt wat dat betreft op een slecht moment. Noord-Brabant investeert fors in culturele planologie en in de culturele infrastructuur van kunstenaarsinitiatieven en CBK's, en met succes. Voor culturele planologie is in de provincie en internationaal veel belangstelling. Het zou jammer zijn als projecten een vroege dood zouden sterven. Het beleid van Plasterk is toch vooral tekentafelbeleid, met weinig *feeling* voor regionale verschillen.'

Wilfried Lentz
(SKOR - Stichting Kunst in de
Openbare Ruimte)

'De constatering dat de financiering van beeldende kunst versnipperd is, klopt wel, maar heeft ook te maken met de toenemende specialisatie in deelmarkten. Wat totaal ontbreekt, is een visie op de vraagkant. Daar zit een groot knelpunt waar de minister harde doelstellingen zou moeten formuleren. Het stimuleren van de particuliere en institutionele aankoop van kunst en het professioneel opdrachtgeverschap kan een oplossing zijn. De Kunstkoopregeling afschaffen is volledig contraproductief en bedrijfseconomisch onzinnig. Een aantal gemeenten en provincies zijn voorbeeldig wat betreft opdrachtgeverschap. Zij zouden door het Rijk hiervoor beloond kunnen worden.'

Annemarie Koopman

OPINIE

De grenzenloze potentie van Nederlandse animatie

Joost Dekkers

Nederland heeft een sterke animatietraditie, veel talent en het culturele en economische belang van de animatiefilm is wereldwijd groeiende. Maar in tegenstelling tot de landen om ons heen wordt er in Nederland amper in de animatiesector geïnvesteerd. Dat moet veranderen, vindt Joost Dekkers.

Digitalisering heeft de productie, distributie en vertoning van animatie internationaal een enorme impuls gegeven. In de bioscoop is het genre een belangrijke publiekstrekker. Op televisie staat animatie centraal in de jeugdprogrammering. Daarnaast wordt animatie als techniek op grote schaal toegepast in de game-industrie, in reclame en in steeds meer *live action* speelfilms.

Ons land heeft een animatietraditie die op veel internationale waardering kan bogen. Nederlandse animatie heeft de afgelopen tien jaar mooie artistieke, vernieuwende en crossmediale resultaten neergezet. Deze resultaten zijn behaald ondanks – zoals de Raad voor Cultuur recentelijk analyseerde – 'het uiterst beperkte budget dat beschikbaar is bij het Nederlands Fonds voor de Film' en 'de desinteresse bij de publieke omroep'.

"Nederland heeft ongelooflijk veel talent", onderstreept Co Hoedeman (Nederlands Oscar-winnaar, sinds 1965 gevestigd in Canada) desgevraagd. Piet Kroon (regisseur *Osmosis Jones*, story board artist *Toy Story 3*, *Shrek 2*, story consultant *The Wild*): "Ik zou best graag in Nederland willen werken, maar geloof niet dat het filmklimaat dusdanig is

dat dat zelfs maar zou kunnen." We hebben het talent, maar doen er te weinig mee. Maar kan Nederland zich nog wel een beleid van uiterst beperkte budgetten en desinteresse bij de publieke omroep permitteren? Het antwoord is: eigenlijk niet.

In landen om ons heen hebben omroepen de opmars van animatie eerder zien aankomen dan bij ons. Zij hebben geïnvesteerd in hun nationale animatiesectoren, hetgeen inmiddels in zowel cultureel als economisch opzicht flink heeft gerendeerd. De Nederlandse publieke omroep moet, in samenwerking met de fondsen, dit voorbeeld volgen. Investerings in Nederlandse animatie dienen te worden verankerd in de prestatieafspraken met de omroep en in het beleid van de fondsen.

"Er moet zo langzamerhand iets in Nederland gaan veranderen. Animatie is mondiaal", constateert Daan Jippes (character design *Aladdin*, head of story *The Lion King 2*). De Raad voor Cultuur adviseert om de internationale oriëntatie van de Nederlandse filmsector te versterken. Investerings in animatie – en in onze andere internationale troef: de Nederlandse documentaire – zullen dit internationaliseringsproces sterk bevorderen en zullen daarmee de Nederlandse filmsector zowel cultureel als economisch op een hoger plan tillen.

Joost Dekkers is Algemeen Secretaris van de Federatie Filmbelangen.

OPINIE

Terrein- verkenning van Plasterks beleids- universum

Paul Kuypers

Nu de wittebroodsmaanden voor het kabinet Balkenende IV voorbij zijn en de bewindslieden eindelijk kunnen regeren, waagt Paul Kuypers zich aan een eerste kritische analyse van het beleid van minister Ronald Plasterk.

Tot voor kort werd het gesprek in de kunst- en cultuursector gedomineerd door de cultuurnotasystematiek. Het is nauwelijks opgemerkt, maar er wordt nu over heel andere dingen gesproken. De systematiek is versnipperd, uit elkaar gevallen. Hij heeft zijn alomvattende pretenties verloren. De beleidsdoelstellingen die de basis van de systematiek vormden zijn op de achtergrond geraakt, niet officieel buiten werking gesteld, maar 'opgelost' in allerlei specifieke maatregelen. Zo is de algemene beleidsadvisering niet langer gekoppeld aan de subsidieadvisering. Beleidsadvisering gaat alleen nog over hoofdlijnen, zij wordt niet langer gedragen door de advisering over de programma's en het werk van de instellingen.

De Raad voor Cultuur, die wettelijk deze gecombineerde advisering tot nu toe vervulde, is niet meer in staat om dat te doen, omdat een groot deel van de instellingen in de toekomst onder het regime van de fondsen zal vallen. Daarmee is nog een tweede substantieel element uit het systeem verdwenen: de algemene kwaliteitsbeoordeling.

Nieuwe argumenten en criteria

De eerste negatieve symptomen van deze herverdeling, zijn al zichtbaar geworden. Door de taak van de Raad te beperken tot de landelijke basisstructuur dreigen in de muziekwereld een aantal gerenommeerde ensembles aan de fondsen te worden toegewezen. Dat is niet alleen een nadeel voor die ensembles (onzekerheid

over de omvang en de duur van de subsidiëring) maar ook voor het muzikleven, dat niet langer in zijn samenhang en zijn verscheidenheid wordt behandeld maar uitsluitend wordt gewogen op grond van niet-artistieke criteria als 'infrastructuur' en 'functionaliteit'.

Die twee begrippen zijn, zonder al te veel *pourparlers*, in het nieuwe cultuurbeleid geïntroduceerd. Zij passen in een beleid dat, zoals de minister in *Kunst van Leven* aangeeft, gekenmerkt wordt door een beleidsgeografie die ook in andere beleidssectoren wordt gevolgd en die gekarakteriseerd wordt door begrippen als 'een hoge top en een brede basis', 'een internationaal hoogstaand aanbod', 'excellentie en innovatie', 'aansluiting op de markt en de e-cultuur', 'economische benutting van creatieve bedrijfstakken', 'management en een professionele aanpak'.

'Hoeveel plaats is er voor kunst die niet geconsacreerd wordt in een canon, die onbehagen oproept, die zich niet laat inschrijven in het door de minister beoogde coördinatenstelsel van participatie, markt en technologie en een professionele managementlogistiek?'

In de inleiding van de nota worden door de minister op een verwarrende wijze drie betekenissen van kunst (en cultuur) naast en door elkaar gebruikt. Hij begint met een citaat van Boekman waarin de legitimatie van het overheidsbeleid wordt gezocht in het feit dat de kunst niet meer opgesloten is in de begrenzing van een museum of de concertzaal, doch te vinden moet zijn op de straat, in een willekeurig gebouw, in een eenvoudig gebruiksvoorwerp. Een respectabele opvatting, die door Plasterk echter op een merkwaardige manier wordt verstaan, namelijk dat kunst niet dienstbaar aan welk politieke doel of welke macht dan ook, maar alleen dienstbaar aan zichzelf moet zijn. Dat zegt Boekman niet, maar dat is de vrijheid van zijn ministeriële interpretatie. Wat omineuzer is dat Plasterk na deze principiële uitspraak, die nog eens bekrachtigd wordt door een citaat van Komrij waarin de ondermijnende rol van de kunst wordt benadrukt, de kunst in een kleine vijftig bladzijden in een beleidskader schuift

dat volledig wordt gedomineerd door moderne bestuurlijke begrippen en actuele politieke uitgangspunten (Balkenende IV).

Afgaande op de geloofsbelijdenissen in de aanhef van de nota is men geneigd zich af te vragen waarom de minister de 'dienstbaarheid van de kunst aan zichzelf' niet verder uitwerkt en de condities, die de overheid moet scheppen om de kunst haar eigen rol te laten vervullen niet vanuit die artistieke autonomie probeert te formuleren. Dat doet hij niet, omdat hij het kennelijk belangrijker vindt om een aantal externe argumenten te noemen die het optreden van de overheid op het terrein van de kunst (die heet hier plotseling 'cultuur') moeten rechtvaardigen. Op de volgende pagina komt hij dan zonder omwegen tot de conclusie dat de overheid op dit gebied hetzelfde te doen heeft als op het gebied van de wetenschap. Een conclusie die hem vervolgens brengt tot de uitspraak dat de kunst eenzelfde functie heeft als de wetenschap: 'het bevorderen van excellentie, het versterken van de top en het stimuleren van vernieuwing'. In een andere discipline dan waarin de minister is opgeleid wordt deze vorm van redeneren een *petitio principii* genoemd: een gedachtegang die in het woordenboek omschreven wordt als 'het aanvoeren van iets als bewijsgrond, dat eerst nog bewezen moet worden'.

Is er ruimte buiten de canon?

De veranderingen in het beleid beperken zich niet tot de concepten waarop het beleid is gebaseerd. Zij hebben ook betrekking op de organisatie van de beleidsvorming. Die veranderingen zijn ons niet gepresenteerd in een samenhangend project, maar stuk voor stuk. Zij lijken ook niet ontsproten aan een centraal bestuurlijk brein. Ze komen van verschillende kanten (uit de politiek, het bestuur, de bureaucratie en de sector zelf. Ondanks die verschillen in herkomst vertonen zij opmerkelijke overeenkomsten en daar heeft de minister dankbaar gebruik van gemaakt toen hij besloot om zich een aantal van deze inzichten toe te eigenen. Begrippen als 'top en excellentie' zijn in de discussie in de wereld van de musea en de beeldende kunst met veel overtuiging gepresenteerd als richtinggevende concepten. Hetzelfde geldt voor de uitspraak dat 'iedereen een beetje' niet langer richtsnoer kan zijn van een innovatief en hoogstaand cultuurbeleid. De pleidooien voor concentratie en verdichting hebben in de wereld van de podiumkunsten een hoge actualiteit. Zij wijzen in dezelfde richting als de visie

van de minister, dat een landelijke culturele basisinfrastructuur door de regering als een verantwoordelijkheid wordt gevoeld.

Bij al deze (her)oriëntaties rijst de vraag, waarom zij nodig zijn, in hoeverre zij dienstbaar zijn aan de kunst en in welke mate zij substantiële betekenissen van de kunst en waardevolle doelstellingen van het kunstbeleid verdringen. Wat voor ruimte blijft er over voor kunst, die zich niet verbindt met de cultuur, die niet tot de excellente top behoort, en die de participatie en de innovatie niet bevordert en die voldoende heeft aan 'een beetje'. Hoeveel plaats is er voor kunst die niet geconsacreerd wordt in een canon, die onbehagen oproept, die zich niet laat inschrijven in het door de minister beoogde coördinatenstelsel van participatie, markt en technologie en een professionele management-logistiek?

Horizontale lijnen en scheve verhoudingen

Tot slot nog een aantal bemerkingen bij de nieuwe systematiek. Kenmerkend voor die nieuwe systematiek is dat hij in tegenstelling tot de oude cultuurnotastystematiek gebaseerd is op een aantal horizontale lijnen. Het verticale is verdwenen. De Raad voor Cultuur adviseert nog op hoofdlijnen maar heeft een nevenschikkende functie naast de fondsen. Het traditionele model van aanbod (landelijk), distributie (regionaal) en afname (lokaal) heeft sterk aan betekenis ingeboet en wordt mogelijk nu ook officieel uit zijn voegen gelicht door een Kamermotie, waarin 'het verankeren van het criterium van geografische spreiding en een (her)verdeling van rijksmiddelen' recht moet doen aan de artistieke kwaliteiten van de regio. Wat dit laatste precies betekent is niet duidelijk, maar het lijkt me niet onwaarschijnlijk dat hier bedoeld wordt op het artistieke aanbod: d.w.z. de activiteiten die in de regio ontwikkeld worden.

Het kwaliteitsoordeel wordt ook niet langer vanuit een centraal punt geformuleerd, maar gespreid over meerdere instanties (o.m. de fondsen). Het is onduidelijk hoe de lijnen in dit horizontale regime zullen gaan lopen en in welke vorm de regio (provincies en gemeenten) hierin een plaats zullen krijgen. Het ziet er naar uit, dat het centralisme nieuwe kansen zal krijgen in dit diffuse streven naar horizontalisering.

Het departement (en de minister) hebben hun aanspraken op tafel gelegd met een nota die vaag blijft waar het de uitwerking van de nieuwe constructies betreft, maar die over de koers van het beleid geen misverstanden laat bestaan. Afgaande op de bewegingen van concentratie en deconcentratie, van economisering en innovatie, van infrastructurering en informatisering ligt er een periode van onzekerheid voor de sector in het verschiet, die vermoedelijk nog zal worden versterkt door de verschuiving in de sfeer van de structuren.

Dat betreft niet alleen de advisering en de beleidsvorming, maar ook de belangenbehartiging en het overleg in de sector zelf. Voorbeelden zijn de totstandkoming van de Cultuurformatie en het Theaterverbond. Het is nog niet duidelijk hoe het veld op het nieuwe beleid zal reageren. Bundeling en concentratie bijvoorbeeld in de wereld van de podiumkunsten door de vorming van stadsgezelschappen, met stedelijke en regionale bundelingen, zal zijn weerslag hebben op de verhoudingen binnen de sector en op de relaties naar buiten.

Een andere vraag is hoe het zal gaan met de scheiding tussen de basisstructuur-instellingen plus de langdurig gesubsidieerden en de instellingen die aan de fondsen worden overgedragen. Wat zullen de gevolgen van deze scheiding zijn voor onderlinge verbindingen en de artistieke connecties bijvoorbeeld tussen grote en kleine gezelschappen? Wat zal de spreiding (als zij tenminste naar de voornemens van het parlement wordt gerealiseerd) voor implicaties hebben voor het politieke en artistieke beleid in de regio? Is er op basis van een demografische formule wel beleid te voeren? Als men ervan uit gaat dat de scheve verhouding tussen de Randstad en de rest van het land recht getrokken moet worden, hoe denkt men dat te doen en welke instantie moet dat voor zijn rekening nemen? Waar komt het geld vandaan? Als het om een herverdeling gaat bij gelijkblijvend budget, zullen de consequenties daarvan vooral in Amsterdam terecht komen. En de vraag is dan wie de rekening gepresenteerd krijgt en wat voor consequenties dat heeft voor de kwaliteit van de artistieke praktijk en voor de schaarse 'excellentie', waarover we in Nederland beschikken.

Paul Kuypers is publicist en cultuurcriticus, ook was hij onder andere directeur van De Balie in Amsterdam.

VERENIGING

De toren van Babel: het multiculturele theater in Nederland

Waar hebben we het over als we spreken over multicultureel theater? Is het waar dat dit theater nog teveel wordt beoordeeld naar de normen van klassiek theater en verhindert dat de doorstroming van multicultureel theatertalent? Kun je het aantal allochtone acteurs bij grote gezelschappen hanteren als maatstaf voor het welslagen van het multicultureel beleid? Moeten we wel apart beleid voeren om multicultureel theater te bevorderen? Komt talent niet vanzelf bovendien, zoals kennelijk ook minister Plasterk vindt? Wat moeten we wel en niet doen om te zorgen dat het theater beter aansluit bij de diversiteit van het Nederlandse publiek?

letwat vermoeid werd er aanvankelijk gereageerd op de manier waarop oude stellingen werden betrokken tijdens het debat over multicultureel theater dat tijdens theaterfestival TF3 werd georganiseerd in De Balie: "Moeten we het nu weer hebben over het aantal zwarte acteurs bij Toneelgroep Amsterdam?" Maar al snel bleken verschillende opvattingen met elkaar te botsen.

Er werd olie op het vuur gegooid door de provocerende opmerkingen van Ursul de Geer. Hij vergeleek het multiculturele theater met het vormingstoneel van de jaren zeventig. Zijn conclusie was: 'schaf het multicultureel theater af, daar kan nooit iets goeds uit komen want het uitgangspunt deugt niet. Er is maar één maatstaf voor

goed theater.' Ook Stephan Sanders had al eerder aangegeven dat hij het niveau van het multicultureel theater beneden peil vindt: hij is weinig wonderen tegengekomen en nog altijd speelt de zwarte de slaaf en de blanke de meester. "Het multicultureel theater heeft te laag gemikt, het verveelt." Daarmee stond de discussie op scherp.

Theater dat van deze tijd is, is per definitie multicultureel, werd daar door de zaal met heftigheid tegenin gebracht. Theatremakers zoeken het klimaat dat bij hen past en in veel gevallen spelen ze liever voor een jong en multicultureel publiek. Voor lang niet iedereen is een groot gezelschap het Walhalla. Mimoun Oaïssa is daarvan een goed voorbeeld, stelt D66-kamerlid Boris van der Ham. Juist door zijn keuze om een eigen weg te gaan en niet bij Toneelgroep Amsterdam te blijven spelen, heeft hij zich kunnen ontwikkelen.

Vanuit zijn ervaring bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg in Brussel en de multiculturele theatergroep Union Suspecte betoogt Ruud Gielen dat een nieuwe visie nodig is op het maken van theater. Union Suspecte voorziet oude Vlaamse verhalen van een nieuwe inhoud als gevolg van de grootstedelijke ontwikkelingen. Ze voert met haar voorstellingen een emancipatiestrijd voor dit andere theater. Deze hybride theaterprojecten moeten niet over de multiculturele samenleving gaan, maar dienen in samenwerking met diverse gemeenschappen te worden gemaakt. "Anders wordt de theatervoorstelling zo hol als een bus. Allochtonen moeten het theater in hun stad kunnen zien als hun huis, niet als het huis van hun burgervader."

Multicultureel theater is geen probleem, stelt Laurien Saraber. Het is innovatie, het is participatie. "Onder de vlag 'multicultureel theater' gaat een schakering aan eigentijdse verhalen, dramaturgische experimenten, wereldbeelden en spelstijlen schuil. Er wordt geput uit de bronnen van een internationale werkelijkheid. In één adem gegrepen uit Vondel en reclameslogans, Griekse tragedies en Koerdische verzetsliederen, de Koran en *Saturday Night Fever*. Er worden verbanden gelegd tussen Kung Fu, sprookjes, blaxploitation-films en de missie in Afghanistan. Er zijn voorstellingen waar de cast de dramaturgie is. Voorstellingen over het perspectief van de buitenstaander, de vreemdeling in

eigen land of de vreemdeling in jezelf. En ook over rinoerossen, de overschatting van schoonheid en de worsteling van de ouder wordend mens.”

Behalve een oproep aan beoordelaars om werk op eigen merites te beoordelen en zich in achtergronden en nuances te verdiepen, doet zij ook een oproep aan de makers om zich uit te spreken over hun eigen werk en het gesprek te blijven voeren met andere makers, politici en journalisten. Ook als het ze niet bevalt. Saraber constateert dat er op dit moment een grote lobby gaande is om in het nieuwe Nederlandse beleid ruimte te maken voor acht grote stadsgezelschappen. Is er voldoende garantie voor voortzetting van het opgebouwde beleid aangaande culturele diversiteit? Zij vreest van niet. Vernieuwing van vorm en inhoud vindt vaak plaats in het multicultureel theater, in de multiculturele samenleving. Iedereen die met theater te maken heeft moet zich open blijven stellen voor nieuwe ontwikkelingen en tendensen. Zij roept de politiek op, te stáán op een genuanceerd diversiteitsbeleid.

Culturele diversiteit moet ook in de toekomst de aandacht van de politiek hebben, vindt Marianne Versteegh namens Kunsten '92. Het is de voedingsbodem voor artistieke ontwikkeling en theater dat midden in de samenleving wil staan zal ook nieuwe publieksgroepen willen bereiken. Stop culturele diversiteit dus niet in een hokje bij het nieuw op te richten participatiefonds cultuur. Versterk de verbinding tussen amateurkunst, de professionele kunst en cultuureducatie. Houd er rekening mee dat er veel interessants tot ontwikkeling komt buiten de gebaande paden. Maak daarvoor ruimte en sluit aan bij internationale praktijken. Zorg dat instellingen structureel aandacht kunnen besteden aan talentontwikkeling en publieksbereik. Zorg voor internationale uitwisseling en stel ons in staat meer interessant internationaal aanbod in eigen land te kunnen zien.

BELEIDSAGENDA

Adviezen, onderzoek, nota's, brieven aan de Tweede Kamer

Onlangs verschenen

- Ministerie van OCW: publicatie ministeriële regelingen (oktober 2007)
- Ministerie van OCW: *Kunst van Leven*, hoofdlijnen cultuurbeleid (juni 2007)
- Ministerie van OCW: Brief internationaal cultuurbeleid (augustus 2007)
- Ministerie van VWS/OCW: Koersbrief brede school (augustus 2007)
- Ministerie van OCW: Hoofdlijnenbrief publieke omroep, voorstel tot wijziging Mediawet (oktober 2007)
- Raad voor Cultuur: Advies ten behoeve van ministeriële regeling Subsidieplan 2009-2012 (oktober 2007)
- Raad voor Cultuur: Adviesprogramma 2008
- Raad voor Cultuur: Advies stelsel-discussie monumentenzorg (juli 2007)
- Raad voor Cultuur: Advies Filmtalent (juni 2007)

Aangekondigd

- Raad voor Cultuur: Advies over het internationaal cultuurbeleid (januari 2008)
- Raad voor Cultuur: Advies over instellingen in de basisinfrastructuur (mei 2008)
- Ministerie van OCW: Resultaten actieprogramma voor de creatieve industrie (eind 2007)
- Samengestelde commissie Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+ en Raad voor Cultuur: Advies over onderbrengen podiumkunstenaanbod voor de jeugd
- Commissie Cultuurprofijt: Advies over vergroting van het maatschappelijk profijt van kunst en cultuur (voor 1 februari 2008)

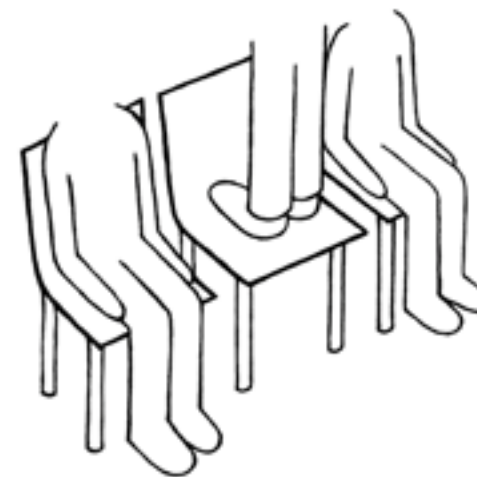
Besluitvorming en overleg

- 15 november 2007 - Tweede Kamer: debat over het filmbeleid
- 19 november 2007 - Tweede Kamer: begrotingsbehandeling, onderdeel cultuur
- 26 november 2007 - Tweede Kamer: begrotingsbehandeling, onderdeel media
- Tot 1 februari 2008 - indienen aanvragen cultuurnota nieuwe stijl bij OCW en Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten+

Kunsten '92

29 oktober 2007 - Algemene Ledenvergadering, Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag

Het verslag van de informatiebijeenkomst van het Ministerie van OCW op 6 juli jl. in de Utrechtse Stadsschouwburg kan nagelezen worden op www.kunsten92.nl

VERENIGING

INVESTERINGEN NODIG OM EIGEN INKOMSTEN CULTUUR-SECTOR TE VERGROTEN

Verslag Uitmarktdebat 2007

Het jaarlijkse Uitmarktdebat, dat Kunsten '92 in samenwerking met Kunst van Vooruitzien en Paradiso organiseert, stond dit jaar in het teken van het profijtbeginnel. Een bezuiniging van 10 miljoen op de cultuurproducerende instellingen met ingang van 2009 en een investering van 15 miljoen om de sector in staat te stellen meer eigen inkomsten te verwerven, was het compromis dat minister Plasterk de culturele sector heeft aangeboden in plaats van een korting van 50 miljoen op basis van het cultuurprofijtbeginnel, zoals aanvankelijk in het regeerakkoord was voorzien. Toch is er nog steeds voldoende onrust in de culturele sector over deze bezuinigingen.

Als voorschot op de aftrap van de Commissie Cultuurprofijt deed Bureau Berenschot in opdracht van Kunsten '92 onderzoek naar de mogelijke maatregelen die kunstinstanties zouden kunnen nemen om meer eigen inkomsten te genereren. Over de uitkomsten van dat onderzoek werd op 26 augustus in Paradiso gedebatteerd door Kamerleden Atzo Nicolaï (VVD), Hans van Leeuwen (SP), John Leerdam (PvdA) en Frans de Nereë tot Babberich (CDA) en directeur van het Bredase Chassétheater Cees Langeveld, Berenschotonderzoeker Bart Drenth, fiscaal econome Sigrig Hemels en marketing des-

kundige Wolter Lommerde. Na een inleiding van Ad 's-Gravesande gooide debatleiden Paul Witteman de door Berenschot onderzochte mogelijkheden in de groep om over de voor- en nadelen daarvan te discussiëren.

Generieke prijsverhoging

Bart Drenth legt uit dat er inderdaad meer geld de kassa binnenkomt bij een algemene prijsverhoging, maar dat de effecten voor de vraag vrij onvoorspelbaar zijn. Veel hangt af van de prijselasticiteit: de mate waarin de vraag daalt als de prijs stijgt. Bij een prijsverhoging van 15% of meer zijn de effecten nauwelijks te voorspellen. Het niet uitgesloten dat de vraag in sommige gevallen zou kunnen dalen tot nul. Toch zijn mensen blijkbaar bereid om 75,- te betalen voor een musical. Wolter Lommerde: "Maar de mensen die daar naar toe gaan zien dat als een uitje dat ze een of twee keer per jaar doen. Daar hebben ze meer geld voor over." Sigrig Hemels vult aan: "Dat is ook een kwestie van gewenning. We zijn gewend dat de musicalkaartjes zo duur zijn. Maar als ze een toneelvoorstelling morgen zo duur zouden maken, gaan de wenkbrauwen toch echt omhoog. Met een geleidelijke stijging hebben mensen minder moeite."

De Kamerleden zijn verdeeld over de generieke prijsverhoging. Leerdam vindt dat een prijsverhoging best kan bij grote producties, maar dat kleine zalen moeten worden ontzien. Het CDA vindt dat een verhoging van 5% moet kunnen. Bart Drenth wijst erop dat een algemene prijsverhoging een nogal bot instrument is. Je sluit mensen uit van cultuur en je zou een neerwaartse spiraal in kunnen zetten. Dat is ook de reden waarom SP'er Van Leeuwen niets ziet in het instrument. Ook de VVD ziet er niets in: "Waarom moet bovendien de politiek over die prijsverhoging gaan? Is dat niet een taak voor de schouwburgdirecteuren?"

Prijsdifferentiatie

John Leerdam is voor meer differentiatie van toegangsprijzen, met onderscheid in goedkope en dure rangen. "Daar moeten we ook niet al te spastisch over doen." Witteman stelt de vraag of Leerdam als sociaal-democraat niet juist kunst voor iedereen toegankelijk moet maken en krijgt daarin bijval van Van Leeuwen: "Het is of het een of het ander. Kunst is een *merit-good* voor iedereen of

niet. Een tussenweg is raar." Hij vraagt zich af of je dan ook beter onderwijs zou moeten geven aan mensen met meer geld. Atzo Nicolaï is het daar niet mee eens. "Kunst moet inderdaad toegankelijk zijn voor iedereen, maar laat of je lekker zit nu gewoon van een prijsverschil afhangen. Als dat ook nog betekent dat er meer mensen komen kijken die minder kunnen betalen dan is iedereen blij en gelukkig."

Bart Drenth wijst erop dat prijsdifferentiatie een werkbaar middel is om meer inkomsten te genereren. Aan de bovenkant levert het immers meer recette op. Aan de onderkant worden de prijzen goedkoper en dat levert meer verkochte stoelen op. Het probleem is dat veel theaters in Nederland niet echt geschikt zijn voor differentiatie. "En de principiele vraag blijft: vind je het erg dat de ene helft van de bezoekers aan de cocktail zit, terwijl de andere helft in de regen moet wachten? Aan de andere kant betalen de mensen met die dure kaartjes de goedkope kaartjes voor de anderen." Om dat mogelijk te maken moeten vooral schouwburgen en gezelschappen meer op basis van partage (winstdeling) gaan werken. Nu koopt een schouwburg een gezelschap vaak uit, waardoor de laatste niets terug ziet van de winst bij prijsdifferentiatie.

Witteman vraagt aan Martijn Sanders, voorzitter van de Commissie Cultuurprofijt, wat hij als oud-directeur van het Concertgebouw van prijsdifferentiatie vindt. Als oud-directeur is hij voor, maar als voorzitter wijst hij op de vele andere mogelijkheden die er zijn en die Berenschot eveneens onder de loep heeft genomen. Hij wijst ook nog eens op de doelen van de commissie: "Het is niet de bedoeling van de commissie om 10 miljoen binnen te halen en dan achterover te gaan leunen. De bedoeling is om te kijken of we een veelheid van die 10 miljoen kunnen binnenhalen, gestimuleerd door die 15 miljoen extra geld van de overheid. Er moet een win-win situatie ontstaan waarbij de sector er op vooruit gaat, omdat de bedrijfstak financieel gezonder is geworden en waarbij de overheid 10 miljoen per jaar overhoudt."

Sterkere marketing

Lommerde: "Het probleem is dat de gesubsidieerde kunstensector aanbodgericht is." Hij wil erop wijzen dat ook meer artistieke voorstellingen verkocht kunnen worden met

moderne marketingtechnieken. Er is immers nog een enorme potentiële doelgroep die daarmee zou kunnen worden bereikt. "Marketing moet een substantieel deel worden van het beleid bij gezelschappen." Zo zouden succesvolle voorstellingen langer door kunnen spelen. De ontwikkelingskosten heb je er immers al uit.

'Eén publiciteitsmedewerker is natuurlijk geen marketing.'

Langeveld merkt op dat gesubsidieerde gezelschappen geen goede marketing nodig hebben, omdat ze toch door de podia worden uitgekocht. "Dat systeem zou eigenlijk moeten veranderen." Het doet Nicolaï in ieder geval goed dat marketing geen vies woord meer is binnen de kunsten. "Maar één publiciteitsmedewerker is natuurlijk geen marketing. Ik vind dat je als instelling best meer vanuit je publiek mag denken." Hemels meent dat marketing niet alleen belangrijk is om meer publiek te trekken, maar ook om een sterkere duurzame band met je publiek te op te bouwen, bijvoorbeeld door middel van vriendenverenigingen. Onderzoeker Drenth legt uit dat een sterkere marketing na wat investering zeker geld zou kunnen opleveren. "Toch moet je ook in dit geval gedifferentieerd denken. Kleine gezelschappen met een experimenteel aanbod hebben helemaal geen groot marketingapparaat nodig."

Publieke omroep

Als je praat over de rol van de publieke omroep in het verbeteren van inkomsten bij culturele instellingen, kun je die opsplitsen in de opdrachtgeversfunctie en de etalagefunctie, blijkt uit het onderzoeksrapport van Berenschot. Opdrachtgeverschap levert voor de kunstensector als geheel niet heel veel op. Alleen audiovisuele instellingen kunnen er wat aan verdienen, door bijvoorbeeld films te maken.

De etalagefunctie is belangrijker, zegt Bart Drenth. "In het aandacht besteden aan kunst en bekendheid geven aan culturele

instellingen en producties door de publieke omroep is veel te winnen." Witteman vraagt zich af hoeveel geld van de extra 100 miljoen aan cultuurgelden naar de publieke omroep zou moeten gaan om die etalagefunctie te versterken. Volgens Leerdam zou dat best de helft mogen zijn. "Kunst zou veel meer aandacht moeten kunnen krijgen op tv. En dat zou bijvoorbeeld kunnen via themakanalen." Nicolai: "Ik vind dat de omroepen daar vooral zelf meer verantwoordelijkheid in moeten nemen, los van het feit dat ik ook vind dat er meer geld naar de publieke omroep moet. Er ligt teveel nadruk op het marktaandeel van de omroepen en die druk komt niet van de VVD. Cultuur op televisie kan veel mensen bereiken, maar dat vergt duidelijke keuzes van de politiek en minder vraaggericht redeneren vanuit de omroepen." Hij krijgt daarin bijval van Ad 's-Gravesande die als oud-voorzitter van de AVRO meer cultuur op televisie wilde brengen: "Daar werd niet iedereen blij van, omdat de cultuurprogramma's vaak niet aan de marktaandeelverwachtingen voldeden. Ik vind echter dat inhoud voorop moet staan en dat je in doelgroepen moet denken. Niet in marktaandeel. Maar daarvoor is bij de publieke omroep een mentaliteitsverandering nodig."

'Succes met sponsoring en mecenaat mag geen excuus zijn voor de overheid om te bezuinigen.'

Sponsoring en mecenaat

Sigrid Hemels: "Er wordt - als het gaat om sponsoring en mecenaat - altijd naar de Verenigde Staten gekeken. Maar eigenlijk is in Nederland het belastingvoordeel voor giften aan instellingen veel groter. Ze worden alleen niet genoeg gebruikt. Je moet daarom als culturele instelling met die regelingen de boer op om mensen te overtuigen financieel bij te dragen."

Dat wordt bevestigd door Bart Drenth. Volgens zijn onderzoek is er veel geld te verdie-

nen met mecenaat en sponsoring, maar is de regelgeving onduidelijk en worden de mogelijkheden in die richting onvoldoende benut. Van Leeuwen: "Bij elk gezelschap is inmiddels het belang van sponsoring en mecenaat wel doorgedrongen. Maar het mag nooit een excuus zijn voor de overheid om dan maar te bezuinigen. Het is immers toch weer een bezuiniging die ons dwingt om hier bij elkaar te gaan zitten om daarvoor een oplossing te bedenken." Nicolai sluit zich bij deze opmerking aan. Al vindt hij dat gezelschappen in ruil voor sponsoring ook af en toe ook best eens meer naar het publiek mogen luisteren wat zij mooi vinden.

Beleidsprogramma's

Berenschot heeft ook onderzocht of de culturele sector niet zou kunnen aanhaken bij andere beleidsprogramma's van de overheid, zoals bijvoorbeeld de Krachtwijken van VROM of inburgering, door binnen deze programma's activiteiten te ontplooiën. Al geeft Bart Drenth toe dat dat qua inkomen ook weer niet heel veel zoden aan de dijk zet. Langeveld meent dat instellingen meer publiek zouden kunnen krijgen uit de Krachtwijken als daar stevigere structuren voor zouden zijn om dat mogelijk te maken. Dat wordt beaamd door Leerdam, die al met minister Vogelaar over de financiële mogelijkheden voor culturele projecten heeft gepraat. "Maar dat is een lang traject en dat gebeurt niet zomaar." Hij wil daarom graag meer aandacht voor verbetering van de culturele infrastructuur in de wijken. Van Leeuwen is ook voor meer kunst in de wijken omdat dat een democratiserende functie kan hebben. "Maar ik weet niet of dat weer geïnvesteerd moet worden in bakstenen, zoals Leerdam voorstaat."

Reactie Kunsten '92

In een na afloop van het Uitmarktdebat uitgegeven persbericht, reageerde Kunsten '92 op de bevindingen van Bureau Berenschot. De vereniging heeft het in haar opdracht opgestelde onderzoeksrapport ter beschikking gesteld aan de Commissie Cultuurprofijs, die op verzoek van Minister Plasterk gaat onderzoeken hoe het profijt van de cultuursector kan worden vergroot. Het rapport is een globale inventarisatie van de kansen en risico's bij invoering van maatregelen ter verhoging van eigen inkomsten. Na deze eerste stap moeten op veel punten de effecten nader onderzocht worden.

De vereniging concludeert dat het kabinet

- als het zijn doelstellingen voor cultuur wil realiseren, waaronder het bereiken van bredere en nieuwe doelgroepen - een zeer genuanceerd beleid moet voeren en bereid moet zijn te investeren in de cultuursector. Prijsdifferentiatie, waarbij prijsverhoging én prijsverlaging hand in hand gaan, alsook verbetering van de (collectieve) marketing, maken daarbij op de middellange termijn de meeste kans.

Kunsten '92 wijst erop dat dergelijke prijsmaatregelen slechts voor een beperkt deel van het culturele aanbod op termijn werkelijk extra inkomsten opleveren. Bij grote instellingen is al veel ondernomen om vergroting van eigen inkomsten te realiseren. Veel maatregelen hebben pas effect op de langere termijn en vragen om een structurele en genuanceerde aanpak. Verzakelijking kan tot verstarring leiden en dat kan dodelijk zijn voor in het bijzonder kleinschaliger en project-gefinancierd aanbod.

Het is zéér de vraag of en op welke termijn dergelijke maatregelen een bezuiniging van 10 miljoen zou kunnen opvangen. En dat wil dit kabinet wel. Kunsten '92 wijst erop dat er in de kunstensector nog altijd grote achterstanden bestaan, die ingelopen moeten worden. Toegangsprijzen zijn sinds 1994 al meer dan verdubbeld en salarissen lopen achter. Kunsten '92 roept de overheid dan ook op om eerst zorgvuldig te bezien waar versterking van de sector nodig is, ook om de ambities van het kabinet waar te maken. Verzakelijking is geen doel op zich: wat er te zien, te horen en te lezen valt, moet uitdagen, inspireren en prikkelen. De kwaliteit van het aanbod moet voorop staan.

Robbert van Heuven

De volledige tekst van het onderzoeksrapport van Berenschot is te vinden op www.kunsten92.nl, een registratie van het Uitmarktdebat is te zien op www.fabchannel.com

JURIDISCH

Gratis is niet goedkoop: BTW-gevolgen per 1 januari 2007

Sigrid Hemels

Culturele instellingen die gratis diensten verlenen, moeten sinds begin dit jaar meer BTW afdragen. Voorbelasting over gekochte goederen en diensten is namelijk niet meer aftrekbaar als daarmee niet met BTW belaste prestaties worden verricht. Met name musea die straks verplicht worden kinderen gratis toegang te geven, zullen met hogere afdrachten worden geconfronteerd. Sigrid Hemels wijst op een speciale teruggaveregelingsregeling voor musea in het Verenigd Koninkrijk en roept de staatssecretaris van Financiën op duidelijke richtlijnen te verstrekken over wat aftrekbaar is en wat niet.

De omzetbelasting (ook wel BTW genoemd) is een beetje een vreemde belasting. In tegenstelling tot wat bij de meeste belastingen het geval is, is het voor een culturele instelling prettig om voor de BTW als belastingplichtige te worden aangemerkt. Belastingplicht voor de BTW betekent dat een museum of theater(gezelschap) BTW in rekening moet brengen over de geleverde goederen en diensten (kortweg 'belaste prestaties'). Het betekent echter tevens dat de culturele instelling de BTW die zij aan haar leveranciers moet voldoen (ook wel 'voorbelasting' genoemd), in aftrek kan brengen op de BTW die zij aan de Belastingdienst moet afdragen. Dit levert met name voordelen op voor grote kostenposten, zoals huisvesting. Om die reden geven culturele instellingen er over het algemeen de voorkeur aan om als belastingplichtige voor de BTW te worden aangemerkt. Mede om deze reden is op 1 januari 1996 de BTW-vrijstelling voor de toegangverlening tot de vaste collectie van musea afgeschaft en geldt sindsdien het verlaagde BTW-tarief voor musea. Met deze wetswijziging werd beoogd dat musea voortaan hun gehele voorbelasting in aftrek konden brengen.

Nieuwe BTW-regeling

Tot en met 31 december 2006 was BTW aftrekbaar als deze betrekking had op de onderne-

mingsactiviteiten. Dat een deel van deze activiteiten gratis werd verricht was niet van belang, zo lang deze maar in verband stonden met prestaties waarvoor wel een zakelijke vergoeding werd berekend. Een museum dat aan kinderen gratis toegang verleende, kon daardoor toch de volledige BTW aftrekken. In 2005 heeft de Europese rechter echter bepaald dat de Nederlandse aftreksystematiek niet in overeenstemming is met de Europese BTW-regelgeving.¹ Met ingang van 1 januari 2007 is de wettekst daarom aangescherpt en is BTW nog slechts aftrekbaar als de gekochte goederen en diensten worden gebruikt voor met BTW belaste handelingen. Als gratis of tegen een vrijwillige bijdrage goederen worden geleverd of diensten worden verricht, is de BTW die daarop betrekking heeft niet aftrekbaar. Dit geldt bijvoorbeeld voor gratis toegangverlening, gratis educatieve programma's en gratis voorstellingen (bijvoorbeeld in het kader van de opening van het culturele seizoen). Omdat de meeste podiumkunstinstanties voor het merendeel van hun activiteiten een zakelijke vergoeding vragen, lijkt dit vooral een probleem voor instellingen die bepaalde bezoekers gratis toegang verlenen, zoals musea. Het volgende voorbeeld kan dit verduidelijken.

Stel dat een toegangskaartje voor een museum 7,50 kost (inclusief 6% BTW, ongeveer 0,42). Dit museum koopt in oktober bij de drukker voor 500,- exclusief BTW 10.000 kaartjes. De BTW bedraagt 19%, ofwel 95,-. In oktober verkoopt het museum 10.000 kaartjes voor 7,50 per stuk. Dit betekent dat op de door het museum af te dragen BTW van 4200,- het bedrag van 95,- dat aan de drukker is betaald in mindering mag worden gebracht, waardoor het museum per saldo 4105,- aan de Belastingdienst moet betalen.

Kinderen tot en met twaalf jaar hebben echter gratis toegang tot dit museum, waardoor het museum sinds 1 januari 2007 de BTW ter zake van die kaartjes niet kan aftrekken. Als van de 10.000 kaartjes er 2500 voor kinderen onder de twaalf waren, dan kan op de door het museum af te dragen BTW van 4200,- nog slechts driekwart van de aan de drukker betaalde BTW worden afgetrokken (71,25). Per saldo moet het museum dan 4128,75 afdragen aan de Belastingdienst. Het museum blijft daardoor met een BTW-last van 23,75 zitten.

Administratieve gevolgen

De bedragen in dit voorbeeld zijn gering en eenvoudig toerekenbaar aan de gratis (onbelaste) prestaties en de belaste prestaties. Het wordt

echter al ingewikkelder (en begroterlijker!) als wordt bedacht dat dezelfde toerekening ook moet plaatsvinden voor alle andere met BTW belaste kosten, zoals huisvestingskosten en kosten van externe adviseurs en interim-managers. De kosten voor personeel in loondienst vallen niet onder de BTW, waardoor voor deze vaak substantiële kostenpost geen toerekening hoeft plaats te vinden.

Culturele instellingen die aan bepaalde groepen gratis toegang en andere gratis diensten verlenen, komen in vergelijkbare omstandigheden als musea voor 1 januari 1996: de BTW vormt gedeeltelijk een kostenpost en er moet een gesplitste boekhouding worden gevoerd voor betaalde BTW in verband met belaste prestaties (aftrekbaar) en in verband met niet belaste prestaties (niet aftrekbaar), hetgeen de administratieve lasten vergroot.

Dit probleem is niet uniek voor Nederland: het speelde nog veel sterker in het Verenigd Koninkrijk waar de nationale musea voor iedereen gratis zijn. Daar is de oplossing gevonden in een speciale regeling, het *VAT refund scheme for national museums and galleries*, waardoor de belangrijkste nationale musea onder strikte voorwaarden het bedrag aan betaalde BTW uitgekeerd krijgen. Een dergelijke oplossing is in Nederland ook denkbaar als de politiek bereid is hier middelen voor vrij te maken.

Het zou bovendien buitengewoon inefficiënt zijn als iedere culturele instelling met zijn eigen belastinginspecteur moet uitvechten hoe onderscheid moet worden gemaakt tussen aftrekbare BTW en niet-aftrekbare BTW. Het zou de voorkeur verdienen dat de bewindspersoon die over de belastingen gaat, de staatssecretaris van Financiën, richtlijnen hiervoor verstrekt. Dit geldt met name voor de musea, omdat de overheid het probleem deels zelf heeft veroorzaakt door hen te verplichten aan kinderen gratis toegang te verlenen.

Met of zonder richtlijnen is het in ieder geval zaak dat culturele instellingen bij hun BTW-aftochten rekening houden met deze gewijzigde wetgeving.

Sigrid Hemels is fiscaal econoom, gespecialiseerd in de fiscaliteit van kunst en cultuur. Zij is werkzaam bij de afdeling belastingrecht van de Universiteit Leiden en bij Allen & Overly LLP te Amsterdam.

1

Het Europese Hof van Justitie op 14 juli 2005 in de zaak Charles-Tijmens, zaak C-434/03.

Het Mogelijk Onmogelijke

Lotte van den Berg

Brazilië. Regio São Paulo. We staan bovenop een berg. Grasland tot aan de horizon. Een dode boom, een boom. Een tribune. Zeven bussen in de verte. Driehonderd man in een stoet slingerend de berg op. We spelen *Braakland*, een voorstelling in de open lucht. Het publiek is jong, de gemiddelde leeftijd is 25 jaar. Korte rokjes, felgekleurde t-shirts, piercing, dreadlocks. Hoge hakken, gympjes. Borsten sensueel in strakke topjes.

Braakland is een voorstelling over de leegte. Over onze angst voor de dood. Meer dan honderd meter van het publiek spelen de acteurs. Je ziet kleine mensen in de verte, vergeten mensen. De hoop voorbij. De voorstelling is beeldend, abstract en zonder woorden. Zonder muziek. De acteurs dragen kleren in de kleuren van het land en verdwijnen in het dorre gras, de aarde. Een groter verschil tussen publiek en voorstelling is niet denkbaar. We beginnen en vrezen voor wat komen gaat. 'Ook als iedereen wegloupt spelen jullie gewoon door', heb ik met de acteurs afgesproken. Niemand loopt weg. Zoals de Braziliaan het leven tegemoet treedt, zo is ook deze voorstelling. Open. Benieuwd. Ze durven zich te laten raken en worden geraakt. Door iets wat ze niet eerder zagen. Door het absolute tegendeel van zichzelf.

Ik denk aan mezelf. Ik denk aan samen met mijn moeder naar de film gaan en uiteindelijk niet gaan, want stel je voor dat het een slechte film is. Ik denk aan Nederland. Altijd een voorbehoud achter de hand. Niets is echt leuk, mooi, fijn, totdat het tegendeel is bewezen. Eerst gaan we op zoek naar alles wat fout kan gaan. We gaan uit van mislukking. Ik ben drie weken in Brazilië gebleven. Ik heb veel van de Brazilianen geleerd. Ik ben geraakt door hun directe en voortdurende 'ja' op alles wat ze tegenkomen. Ik ben geconfronteerd met mijn soms zeer twijfelende en afwachtende houding en ben teruggekomen

in de volle overtuiging dat ik het oprechte enthousiasme dat de Brazilianen mij teruggaven nog een tijdje levend zal houden.

Het gaat goed in Nederland. En theater is geweldig.

***

Bij Het Toneelhuis in Antwerpen werken meer dan honderd mensen. Tien van hen zijn scheppend kunstenaar. De anderen maken het mogelijk de voorstellingen te creëren en te tonen. Door deze samenwerking is het werk dat gemaakt wordt van hen allen. Meer dan honderd mensen waren verantwoordelijk voor het werk dat we het afgelopen seizoen maakten en lieten zien. Het is belangrijk dat zo'n groot gezelschap begeesterd wordt vanuit het werk, vanuit het zoeken van de kunst. Je moet er steeds voor waken dat niet de organisatievorm het kunstwerk gaat bepalen. Flexibel zijn en openstaan voor verandering is de boodschap die je zo'n grote organisatie steeds weer moet geven. Maar eerst en vooral moet je ervoor zorgen dat iedereen zich verbonden voelt met het zoeken. Dat we weten van waaruit iets vertrekt. Waar het begint. De kunst is er niet om de organisatie draaiende te houden. De organisatie is er om de kunst mogelijk te maken.

Als dit allemaal waar is, wat vraagt dit dan van de kunstenaar? Dat hij boven alles kan begeesteren. Dat hij bevlogen is en mensen weet te motiveren. Dat vraagt van de kunstenaar dat hij ondanks zijn zoeken en zwakken weet waarnaar hij zoekt, en anderen overtuigt van de noodzaak van zijn zoektocht. Dat hij steeds weer de kracht vindt anderen te enthousiasmeren om zonder kompas de woestijn in te trekken. Dat vraagt van de kunstenaar om iedereen die meewerkt aan het tot stand komen van de voorstelling, dus ook de schouwburgdirecteuren, beleidmakers en het publiek, te begeesteren. De kunstenaar is de initiatiefnemer en de motor.

De kunstenaar wil het onmogelijke, dat wordt gezegd. Maar het is niet alleen de kunstenaar die dit wil, het is eerst en vooral de taak van de kunst op zoek te gaan naar de grenzen van het waarschijnlijke. Het is een taak van de kunst het leven uit zijn tent te lokken en het niet-verwachte plots te tonen.

Ik zit in vergadering. De technisch directeur deelt me mee dat er helaas niet genoeg geld

is. Hij vraagt of het decor niet een beetje simpeler kan. Kleinere ramen misschien. Of minder hout. Wat zou er gebeuren wanneer ik direct zou toegeven aan deze wens? Wat zou er gebeuren als ik om hem tegemoet te komen zelf zou voorstellen het decor dan ook maar meteen een paar meter kleiner te maken? Of sterker nog, als ik hem zou voorstellen het hele project te *cancelen*, dan zijn we helemaal goedkoop uit. Ik zou mijn kansen volledig verspelen. De technisch directeur zou de artistiek leider bellen en hem op de hoogte brengen van mijn gebrek aan bevoegdheid en doorzettingsvermogen. Men zou gaan twijfelen aan mij als regisseur.

'Het is een taak van de kunst op zoek te gaan naar de grenzen van het waarschijnlijke'

De taakverdeling is als volgt: ik vraag het onmogelijke en de mensen met wie ik werk zeggen dat dit helaas niet mogelijk is. Een prachtig plan, maar helaas onmogelijk. Ik ben bevlogen en blijf proberen. De anderen worden enthousiast, maar blijven praktisch, realistisch. Ik ben bereid een paar aanpassingen te doen. Uiteindelijk wordt het plan, nog altijd onmogelijk maar al iets overzichtelijker, uitgevoerd. Onderweg gaat er van alles goed en fout. Er wordt gevloekt en gelachen. Nog heel wat aanpassingen op het plan volgen. Iedereen die aan het plan meewerkt wordt aangestoken door de drang naar het onmogelijke. Het onmogelijke wordt mogelijk gemaakt. Of beter gezegd: het onmogelijke toont zich, zichtbaar, en bestaat.

***

Wat zou er gebeuren als wij kunstenaars plots veel minder geld zouden vragen voor onze projecten? Wat zou er gebeuren als we ons tevreden zouden tonen met de bestaande zalen en gezelschappen, niet meer zouden verlangen naar vernieuwing en verandering? Wat zou er gebeuren als we met zijn allen in de volgende subsidieronde miljoenen minder zouden aanvragen? Men zou ernstig teleurgesteld zijn in ons. Men

zou ons gebrek aan energie verwijten. En men zal hoogstwaarschijnlijk voor veel geld kunstenaars uit het buitenland gaan halen om de creatieve droogte waarin het land zou verkeren te overleven.

Zo is de taakverdeling. Wij moeten het onmogelijke vragen en de beleidsmaker plaatst hier zijn kanttekeningen bij. Wat zou er gebeuren als hij dit niet zou doen? Wat zou er gebeuren als de technisch directeur mij alles zou geven wat ik vroeg? Ik zou megalomane projecten opzetten die groots en meeslepend zouden beginnen maar waarschijnlijk als fiasco zouden eindigen. Hoe vervelend ook, het is altijd weer goed gedwongen te worden je project opnieuw te herdenken. Een aanpassing is vaak een verbetering. De onderhandeling zet een plan op scherp.

Er kan heel veel verbeterd worden aan de manier waarop het beleid gestructureerd is en tot stand komt. Toch heb ik besloten daarop mijn pijlen niet te richten. Niet nu. Ik richt mijn pijlen op de kunstenaar zelf. Ik verzet mij tegen het weinig creatieve en bescheiden gedrag dat volgt op het beleid. We hebben niet alleen last van het beleid omdat het ons bewegingsvrijheid ontnemt, we hebben last van het beleid omdat het ons denken beïnvloedt. Het kunstbeleid is er omdat er kunst is. De kunst moet zich dan ook niet onderwerpen aan het beleid en doodsbang voor gebrek aan geld tekenen voor compromis en opportuun gedrag. We moeten oppassen dat niet het zoeken naar mogelijkheden ons denken gaat bepalen. We moeten blijven dromen van het onmogelijke en dit durven presenteren nog voordat er oplossingen zijn gevonden.

Lotte van den Berg (1975) maakt veelgeprezen, beeldende theatervoorstellingen die zich vaak buiten het theater afspelen. In haar werk benadrukt zij de actieve rol en inbreng die de toeschouwer heeft als waarnemer. Sinds 2006 biedt Het Toneelhuis in Antwerpen haar onderdak.

Dit is een ingekorte versie van het essay dat Lotte van den Berg schreef als winnaar van de Marie Kleine-Gartman Pen van het Nederlands Toneelverbond. De volledige tekst is na te lezen op www.nederlandstoneelverbond.nl

De La Mar Poppentheater	Koninklijk Theater Carré	Rijksakademie van beeldende kunsten	Toneelacademie Maastricht
De Nederlandse Bachvereniging	Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten Den Haag	Rijksmuseum van Oudheden	Toneelgroep Amsterdam
De Nederlandse Opera	Koninklijke Nederlandse Toonkunstenaarsvereniging	Rotterdam Festivals	Toneelgroep Oostpool
De Nieuwe Kerk	Koninklijke Schouwburg Den Haag	Rotterdams Philharmonisch Orkest	Toneelschuur Producties
De Paardenkathedraal	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Rotterdams Wijktheater	Totaal/de Kazerne
De Rode Hoed	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Rotterdamse Kunststichting	Uit in Vlissingen
De Stille	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Sandberg Gallery	Utrechts Centrum voor de Kunsten
De Theatercompagnie	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Sandberg Instituut	V2_
De Veerfabriek	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Scapino Rotterdam	Van Gogh Museum
De Vrije Academie	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Scheepvaartmuseum	Vereniging Haagse Kunstkring
De Wasen Neus	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Schönberg Ensemble	Vereniging Muziekscholen
De Wetten van Kepler	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Schönberg Kwartet	Overleg Noord-Holland
Delta Ensemble	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	School of Performing Arts / Prins Claus Conservatorium	Vereniging Nederlandse Muziek Ensembles
DOD Collectieve Danspromotie	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Schouwburg Almere	Vereniging Nederlandse Poppodia
Dogtroep	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Schreeuw	Vereniging Schrijvers en Vertalers
Dood Paard	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Slagwerkgroep Den Haag	Vereniging van Openbare Bibliotheken (NBLC)
Dr. Anton Philipszaal	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Société Gavignies	Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis
Dutch Directors Guild	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Splendor	VERES
Dutch Jazz Connection	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Springdance Festival	Verkadefabriek
Ebony Band	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stadschouwburg Amsterdam	Virtueel Platform
El Hizra - Centrum voor Arabische Kunst & Cultuur	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stadschouwburg Nijmegen en Concertgebouw 'De Vereeniging'	VIVID Vormgeving
ELS Inc.	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stadschouwburg Rotterdam	VPRO
EM-Cultuur	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stedelijk Museum Utrecht	Waag Society
Ensemble Insomnio	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stedelijk Museum De Lakenhal	Walter Maas Huis
Europese Stichting Joris Ivens	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stedelijk Van Abbemuseum	Warner en Consorten
F.T.S. Tryater	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stella Den Haag	Wereld Muziektheater Festival
Federatie Filmbelangen	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting 20ste-eeuwse Lied	Westergasfabriek
Felix Meritis	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Actuele Muziek Brabant (STAMB)	Willem Breuker Collectief
Filmtheater 't Hoogt	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Amsterdams Kamermuziekcentrum De Suite	Wintertuin
Firma Riëks Swarte	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Architectuur Lokaal	Witte de With
Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Artes	Xenakis Ensemble
Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Axes	Xynix Opera
Fonds voor Beeldende Kunst- Vormgeving en Bouwkunst	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak	Stichting Babastiki	Zeeland Nazomer Festival
Fonds voor de Letteren	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak		
Fonds voor de Scheppende Toonkunst	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak		

BEELDBIJDRAGE

Tomas Schats (1976) maakt tekeningen, gedichten en animatiefilms.

In deze verschillende media probeert hij met zo min mogelijk middelen een poëtische boodschap over te brengen. Observaties van en gedachten over het alledaagse en kleinschalig menselijk leed vinden hun weerslag in heldere lijntekeningen waarin al het overbodige is wegge- laten. Schats: 'De tekeningen lijken in hun simpele lijnvoering op cartoons, maar ze zijn in al hun eenvoud meer lyrisch en meerduidig, wrang en toch lichtvoetig. Ze vertellen verhalen over de mens met zijn mogelijkheden en beperkingen.'

Schats studeerde in 2001 af aan de kunstacademie van Den Bosch en ontving dat jaar de Lucas-prijs die jaarlijks wordt uitgereikt aan het meest belovende jonge talent dat aan deze academie afstudeert.

Zijn werk was te zien bij verschillende initiatieven en galeries in Nederland en in 2006 in het Stedelijk Museum Schiedam. Zijn illustraties verschenen in onder meer de VPRO-gids, NRC Next en het Volkskrantmagazine. Zijn animaties waren te zien op het Holland Animation Filmfestival (Utrecht, 2004) en in uitzendingen van VPRO's nachtpodium.

Zie ook: www.tomasschats.nl

COLOFON

Vereniging Kunsten '92

Herengracht 62
1015 BP Amsterdam
tel (020) 422 03 22
fax (020) 422 04 00
info@kunsten92.nl
www.kunsten92.nl

Bureau

Marianne Versteegh
algemeen secretaris
Heleen Alberdingk Thijm
office manager

Aart Kolle
beleid en ict

Redactie nieuwsbrief

Raymond Frenken
eindredacteur

Marianne Versteegh
Annemarie Koopman
Robbert van Heuven
Herber van de Minkelis
Anneke Jansen

Met medewerking van

Jack Verduyn Lunel,
Rob Docter, Joost Dekkers,
Paul Kuypers, Sigrid Hemels,
Lotte van den Berg

Ontwerp

Roger Willems en Hans Gremmen, Amsterdam

Druk

vanGrinsven drukkers bv,
Venlo

Abonnement, tevens donateurschap Kunsten '92:
17,50 euro per jaar

BESTUUR Kunsten '92

Dagelijks bestuur

Ad 's-Gravesande
(voorzitter)

Wim Weijland
(penningmeester)
directeur Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Jack Verduyn Lunel
(vice-voorzitter)

directeur Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, Den Haag

Jan Zoet
directeur Rotterdamse Schouwburg

Algemeen bestuur

Bestaat uit het dagelijks bestuur en daarnaast:

Annelys de Vet
grafisch ontwerper
Bart Visser
regisseur, beeld- en geluidskunstenaar

Doreen Boonekamp
directeur Nederlands Film Festival

Geert Overdam
directeur Festival Boulevard Den Bosch

Jan Raes
directeur Rotterdams Philharmonisch Orkest

Jarrod Francisco
directeur Stichting Likeminds

Leontien Wiering
directeur Nederlandse Dansdagen

Marion Schiffers
directeur Jongerentheater 020

Paul Koek
musicus, artistiek leider
De Veenfabriek Leiden

Peter Schrurs
directeur VPRO

Rob Docter
directeur Berlage Instituut

Dromen van het onmogelijke, dat is onze plicht

